

1

GENERALITAT DE CATALUNYA
Departament de Cultura

Serveis Territorials de Girona
Comissió Tècnica Patrimoni Cultural
N.º Registre 98/93
Data Entrada 22 febrer 1993
N.º Sesió. . . 10

 GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE CULTURA
DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL

 DIPUTACIÓ DE GIRONA
SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS

 AJUNTAMENT DE ROSES

COMISSIÓ TÈCNICA DEL PATRIMONI CULTURAL
EXPEDIENT APROVAT
27-7-93

PLA DIRECTOR



CIUTADELLA DE ROSES

REDACCIÓ:

ARQUITECTE: RAMÓN M^a. CASTELLS I LLAVANERA
ARQUEOLOGA: AURORA MARTIN I ORTEGA

PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES
(ALT EMPORDA)

- Departament de Cultura
Direcció General del Patrimoni
- Diputació de Girona
- Ajuntament de Roses

Redacció:

Ramon M. Castells i Llavanera (Arquitecte)
Aurora Martín i Ortega (Arqueològa)

PRESENTACIO.

La fortificació renaixentista de la Ciutadella de Roses conté un dels conjunts històrico-arqueològics i monumentals mes interessants del nostre país. Situada a l'extrem nord de la badia de Roses, en un indret privilegiat pel seu clima i per l'existència d'un excel.lent port natural amb possibilitats de fer bona aiguada, des del qual es controla l'accés des de la costa a l'interior de l'Alt Empordà, i als passos de l'Albera cap al sud de la Gal.lia, les potents muralles del s. XVI han resguardat, en bona part, les restes de les ocupacions anteriors, que es documenten, gairebé sense interrupcions, des de la segona meitat del s.Vè a.C. fins a l'actualitat.

La situació del territori de Roses en aquest estratègic indret, fora de la via principal de penetració entre el sud de França i la Península Ibèrica, però molt ben comunicada amb ella, fan que dintre l'actual terme municipal, sigui al pla o a la muntanya que el tanca pel seu costat nord, la serra de Roda, darrera estribació de l'Albera, s'hi conservin vestigis de l'ocupació humana des del Paleolític Superior, com el Cau de les Guilles, éssent especialment importants a la muntanya els pertanyents a la cultura megalítica i els visigòtics i alt medievals, i a la plana, les implantacions d'època romana, sota la forma de vil.las, de les que se n'han identificat varies.

La Ciutadella, per la seva part, inclou al seu interior les restes conegudes de la colònia grega de Rhode, així com el municipi romà que la va succeir i, malgrat la importancia de les destruccions ocasionades per les posteriors etapes constructives, la fortificació les ha salvaguardat, ja que la part del jaciment romà que s'extenia amplament fora del límit est de la fortificació moderna, ha estat destruït de manera gairebé total per les edificacions dels anys cinquanta a setanta d'aquest segle, havent-ne restat només troballes ocasionals i algunes notícies orals. Les posteriors etapes d'ocupació es circumscriuen totes a l'interior del recinte fortificat, fins a l'expansió moderna de la població fora muralles, especialment des de finals del s. XVIII.

L'abandonament per part de l'Exèrcit i la seva posterior adquisició com a terreny edificable per particulars, varen engegar un procés de destrucció voluntaria i deteriorament ocasional, que només s'ha pogut frenar en els darrers anys, amb la seva compra per l'Ajuntament. Ara és necessari poder-hi endegar un pla d'actuació que en permeti l'estudi global i la seva recuperació i posada en valor, així com l'explotació cultural al servei de la societat.



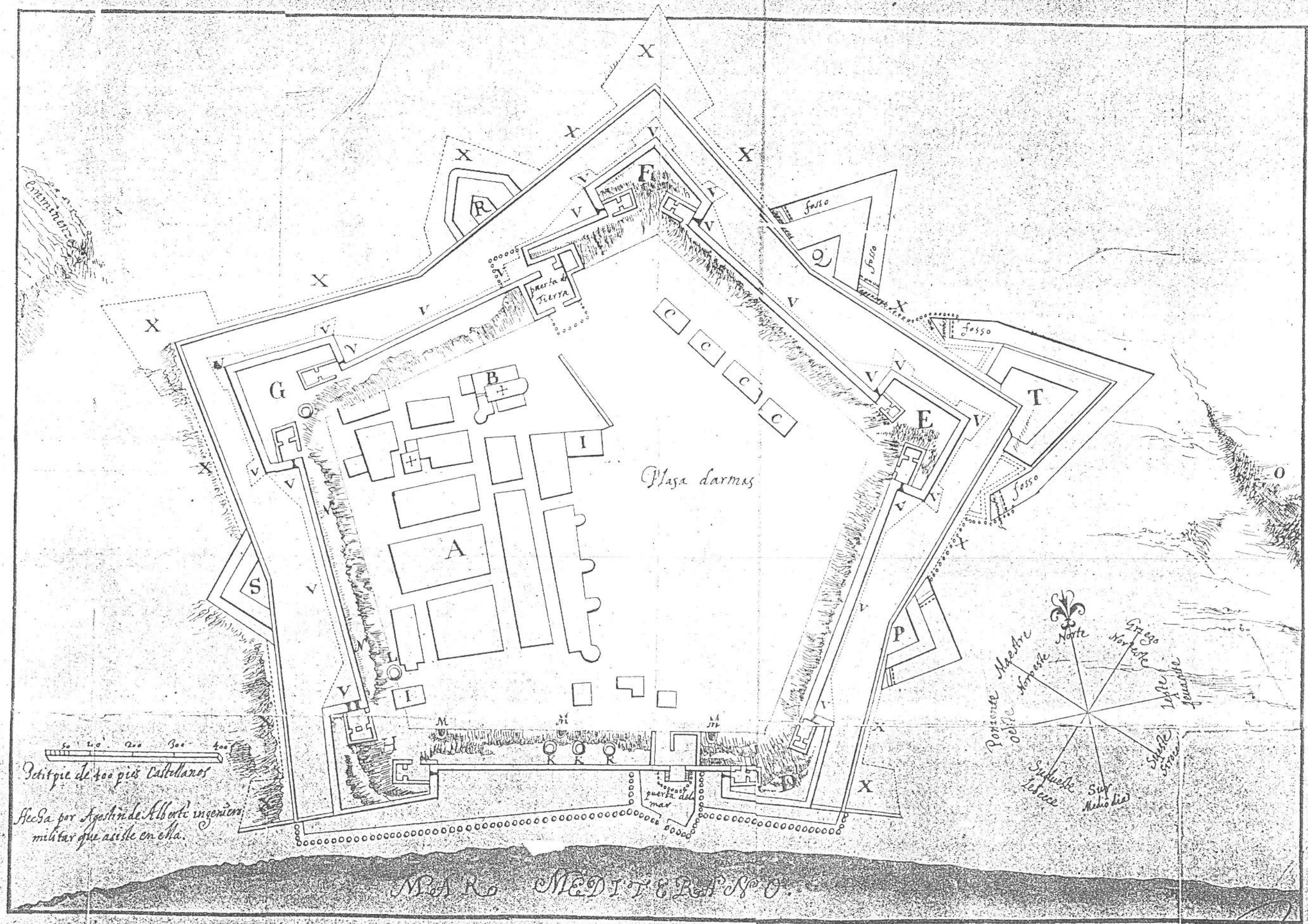
PLANOLS HISTORICS

Titol: Sense titol
 Data: 1552
 Autor: Joan Baptista Calvi
 Procedencia: Arxiu de Simancas .- Segovia

Nota: Plànol que ofereix gran interès, ja que indica clarament el traçat complet de les muralles dels segles XIII-XIV, que tancaven una area sensiblement rectangular a l'oest de la Ciutadella, que comptava amb vuit torres cilindriques i tres de quadrades. La seva part nord era irregular per adaptar-se a l'assentament del Monestir de Santa maria. Al segle XVI amb la construcció de la muralla renaixentista, la banda més occidental d'aquella muralla medieval fou superposada per les noves defenses.

També ens indica clarament l'estructura tipològica de les noves muralles i baluards, amb murs longitudinals de tancament i parets transversals de troament i suport cada tres metres. Aquesta estructura és la que basicament s'executà, durant el segle XVI.

Inclusa en Conspecto de Eguicion de 4 de



Piedra de 100 pies Castellanos
Hecha por Agustin de Albornoz ingeniero militar que asiste en ella.

MAR O MEDIO DEL N. O.

Manuscrito de Octubre 25 de 1714

Títol: Plan de Roses avec ce qui est projetés a faire et le quel est marqué en jaune

Data: 13 de juliol de 1693. Fait au camp de St. Pere Pescador

Autor: Lapara de Fieux, de Louis. (1651-1706) Enginyer militar

Mitjans representació: Dibuix a tintes de color sobre paper

Escala: 100 tises = 152 mm

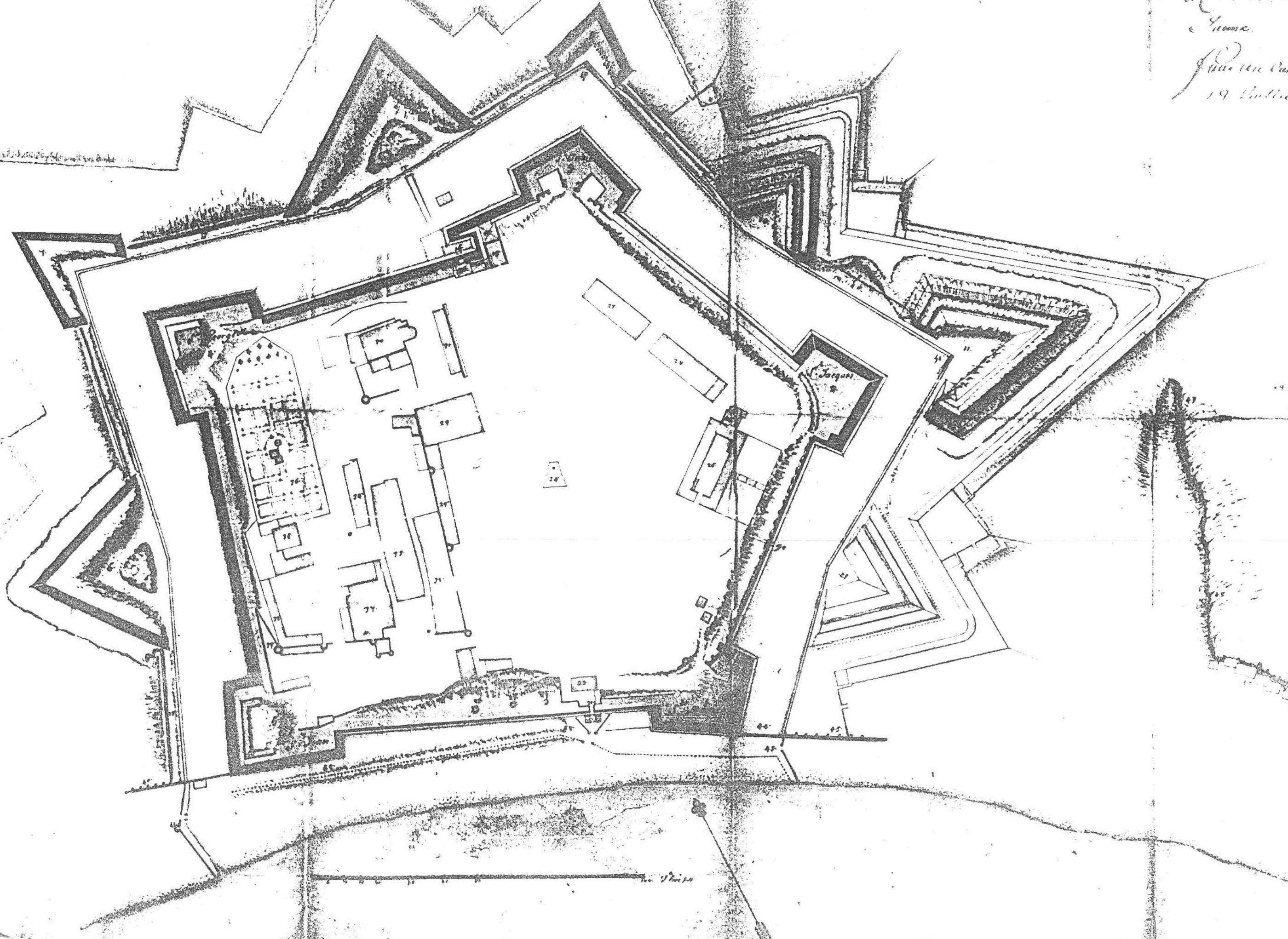
Dimensions: 50.5 x 77.5 cm

Procedència: Ministère de la Défense. S.H.A.T. Archives du Génie Article 14. Château de Vincennes

Nota: Es tracta d'un plànol que defineix amb més fidelitat el conjunt de la trama urbana del sector medieval del recinte. Les codificacions indicades poden servir de referència alhora de plantejar els treballs d'excavació d'aquell sector.

Arxiu Col.legi d'Arquitectes - GIRONA

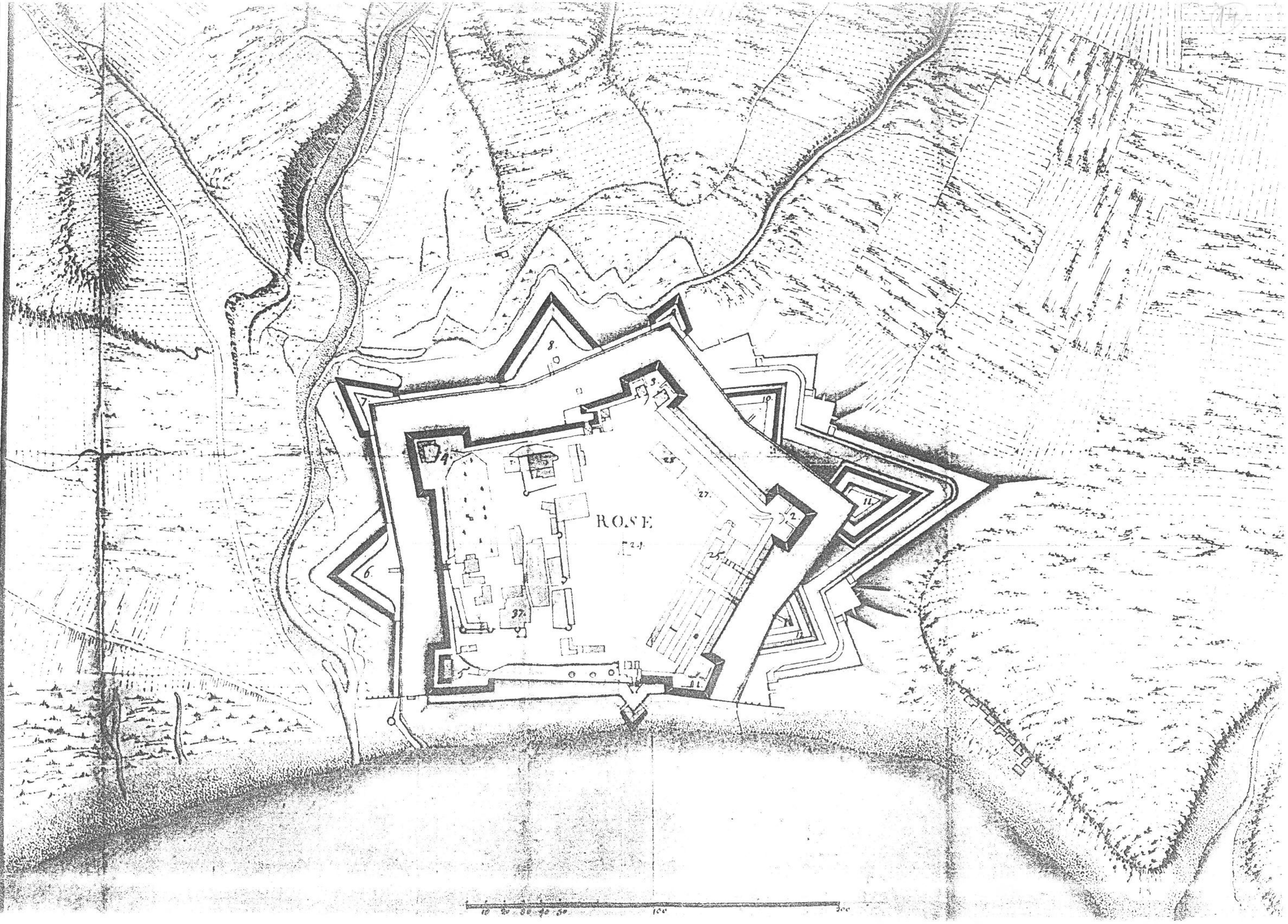
Landes de la ...
de ... ce ...
...
...
19 ...



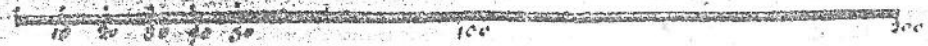
F

Títol: Rose
 Data: 30 de gener de 1695
 Autor: Rousselot, Christophe (1648-1703) Enginyer militar
 Mitjan representació: Dibuix a ploma amb tinta sobre paper
 Escala: 200 toisses = 153 mm
 Dimensions: 44 x 58 cm
 Procedència: Ministère de la Défense. S.H.A.T. Archives du Génie. Article 14. Château de Vincennes
 Nota: En el plànol apareixen ben indicades les edificacions corresponents a l'àrea tancada per la muralla medieval. També són visitables diferents edificacions de caràcter militar que es situaven a la banda est de l'interior del recinte. Encara no s'havia construït el recinte tancat del Fortí.

Arxiu Col·legi d'Arquitectes - GIRONA



ROSE



Títol: Plan de Roses en Lapurdan
 Data: 9 de gener de 1713
 Autor: Pretteseille, Louis Etienne (1670-1748) Enginyer militar

Mitjans representació: Dibuix a ploma amb tinta negra sobre paper

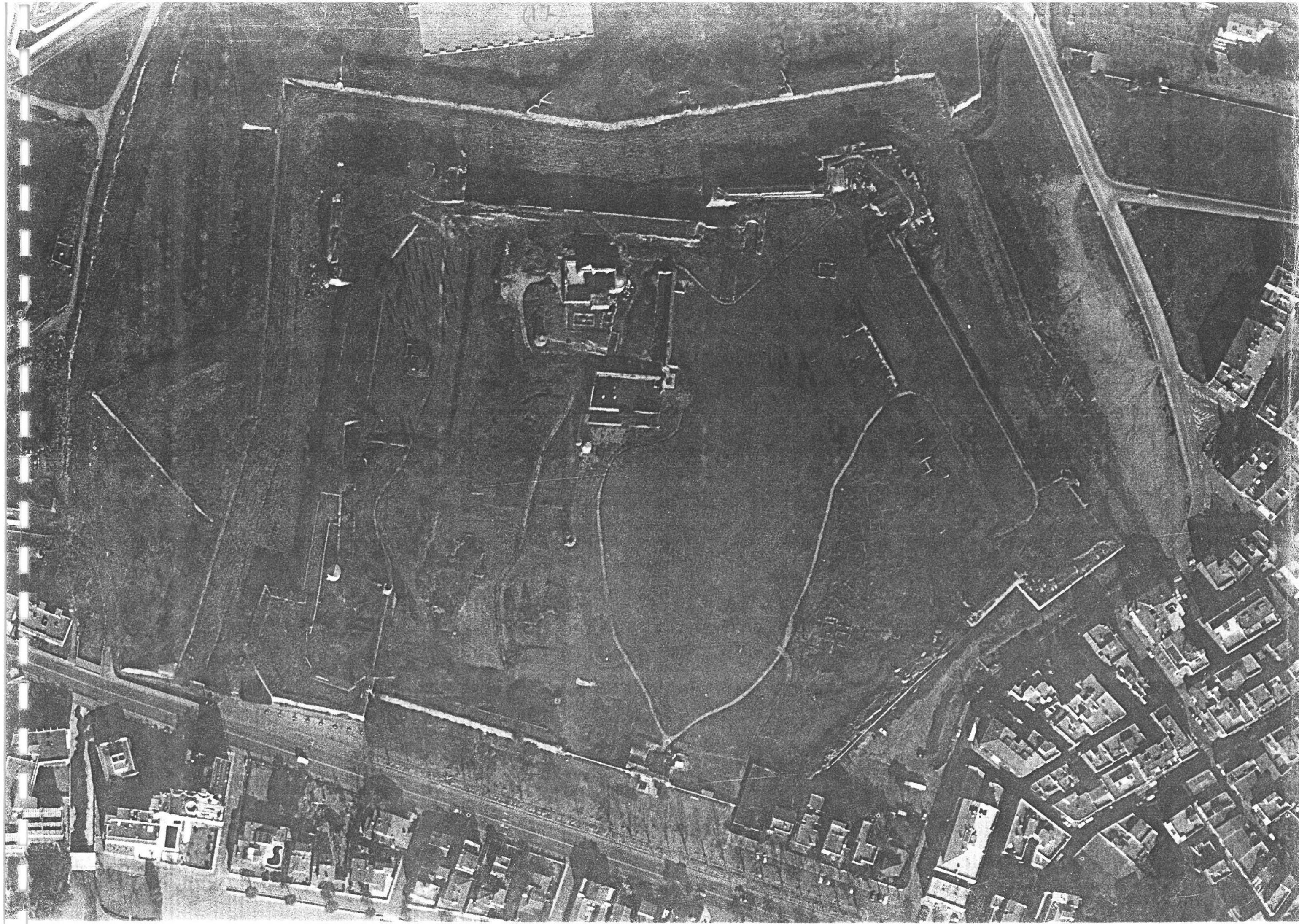
Escala: Echelle 100 toises = 152 mm

Dimensions: 49 x 71 cm

Procedència: Ministère de la Défense. S.H.A.T. Archives du Génie Article 14. Château de Vincennes

Text: 1- Bastion S.t Marie. 2- Baon S.t Jean. 3- Baon S.t Philippe. 4- Baon de S.t George. 5- Baon de S.t André. 6- Demi lune de Merninville. 7- Contragarde de Palas. 8- Demi lune de la Porte de Terre. 9- Contregarde des Morts. 10- Demi lune de Caraffa. 11- Contragarde de la Montagne ou de l'ataque. 12- Demi lune du Fauxbourg. 13- Porte de Mer. 14- Porte de Terre. 15- Reduit de la Demi lune de Terre réparée. 16- Les Redans devant la Porte de Terre. 17- Fossé fait depuis l'entreprise des ennemis. 18- Redans devans la porte de Mer réparé. 19- Fossé fait depuis l'entreprise des ennemis. 20- Barrière de Castillon. 21- Barrière des Fauxbourg. 22- Gouvernement. 23- Maison du Lieut. de Roy. 24- Arsenal et Magazin des vivres. 25- Magazin de la paille. 26- Magazin à poudre. 27- Porte faite depuis l'entreprise des ennemis. 28- Hospital. 29- Cazernes. 30- Fontaine hors d'etat. 31- Fausse porte pour communiquer dans les dehors. 32- Mur fait depuis l'entreprise. 33- fours fait pour l'armée.

Arxiu Col.legi d'Arquitectes - GIRONA



Títol: Plan de la Citadelle de Roses conquise par l'armée Française le 15 Pluviose 3.eme. A.ne R.ne

Data: 3 de febrer de 1795

Autor:

Mitjans representació: Dibuix a tintes de color sobre paper

Escala: 100 toises = 124 mm

Dimensions: 43 x 59 cm

Procedència: Ministère de la Défense. S.H.A.T. Archives du Génie Article 14. Château de Vincennes

Tex: Légende: 1- Bastion St. Jean. 2- Bastion de Sta. Marie. 3- Bastion de St. Jacques. 4- Bastion de St. André. 5- Bastion St. George. A- Porte d'entée du côte de la mer. B- Corps de garde ruiné pour les soldats. C- Idem reuiné pour les officiers. D- Traverses faites par les Espagnols. E- Barque échouée sur laquelle on a jetté un pont pour la Place. G- Corps de Garde Réparé. H- Casernes dont les Toits Ruinés. I- Magasin à poudre. K- Munitionnaire réparé. L- Vieux Horloge. M- Porte de Secours. N- Magasin a Poudre. R- Plate forme armée de 6 pièces de 24. 6 mortiers á la Gome de 12 pouces. V- Fontaine dans le fossé. S- Sources qui filtrent au travers de la contrescarpe et fournissent de l'eau a la cunette.

Arxiu Col.legi d'Arquitectes - Girona

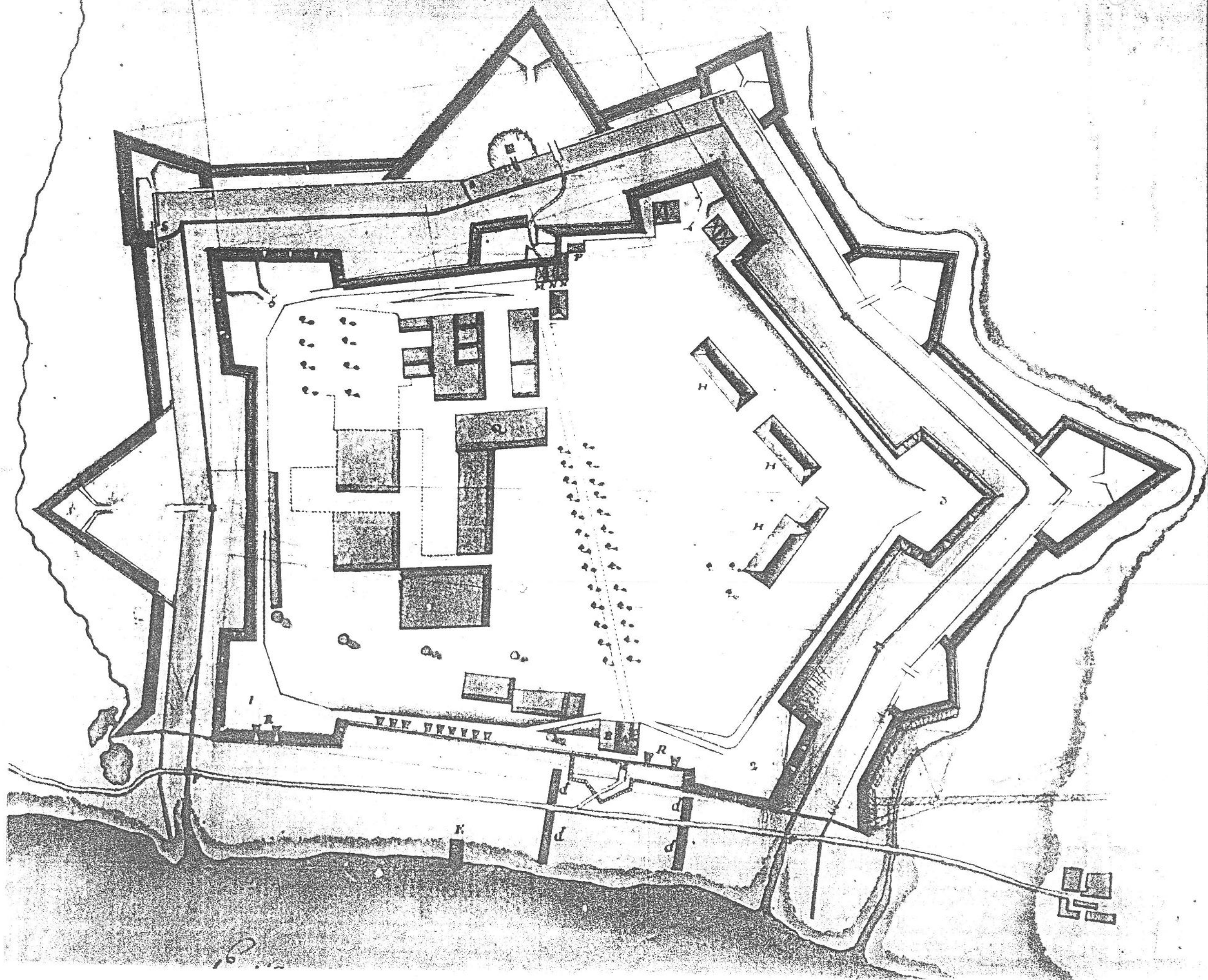
19 X
PLAN
DE la Citadelle de
ROSES

Composé Par l'ingénieur François de la Rivière

Légende

- 1 Bastion S^t Jean
- 2 Bastion de S^t Marie
- 3 Bastion S^t Jacques
- 4 Bastion de S^t André
- 5 Bastion de S^t George

- A Porte d'entrée du Coté de la mer
- B Corps de Garde Rempart Pour les Soldats
- C idem pour les Officiers
- D Traverses faites Par les Espagnols
- E Barque Echouée sur la quelle on a jeté un Pont Pour Embarquer l'Artillerie
- F Lanternes sur les faltes de la Place
- G Corps de Garde Réparé
- H Cabanes dont les Toits Rempas
- I Magasin à Poudre
- J Muniçions réparées
- K Niveu horloge
- L Porte de Secours
- M Magasin à Poudre
- N Magasin à Poudre hors de Service
- O Magasin d'Artillerie
- P Place sur une Arme de 6 Pi. de 24... 6 mortiers à la Gouche de 12 Roues installés dans le fossé
- Q Sources qui s'écoulent au travers de la Contrescarpe et fournissent de l'eau à la Casette



16

Títol: Plan du Fort de Roses

Data: 1813

Autor:

Mitjans representació: Dibuix a ploma amb tinta negra sobre paper

Escala: 150 m = 150 mm

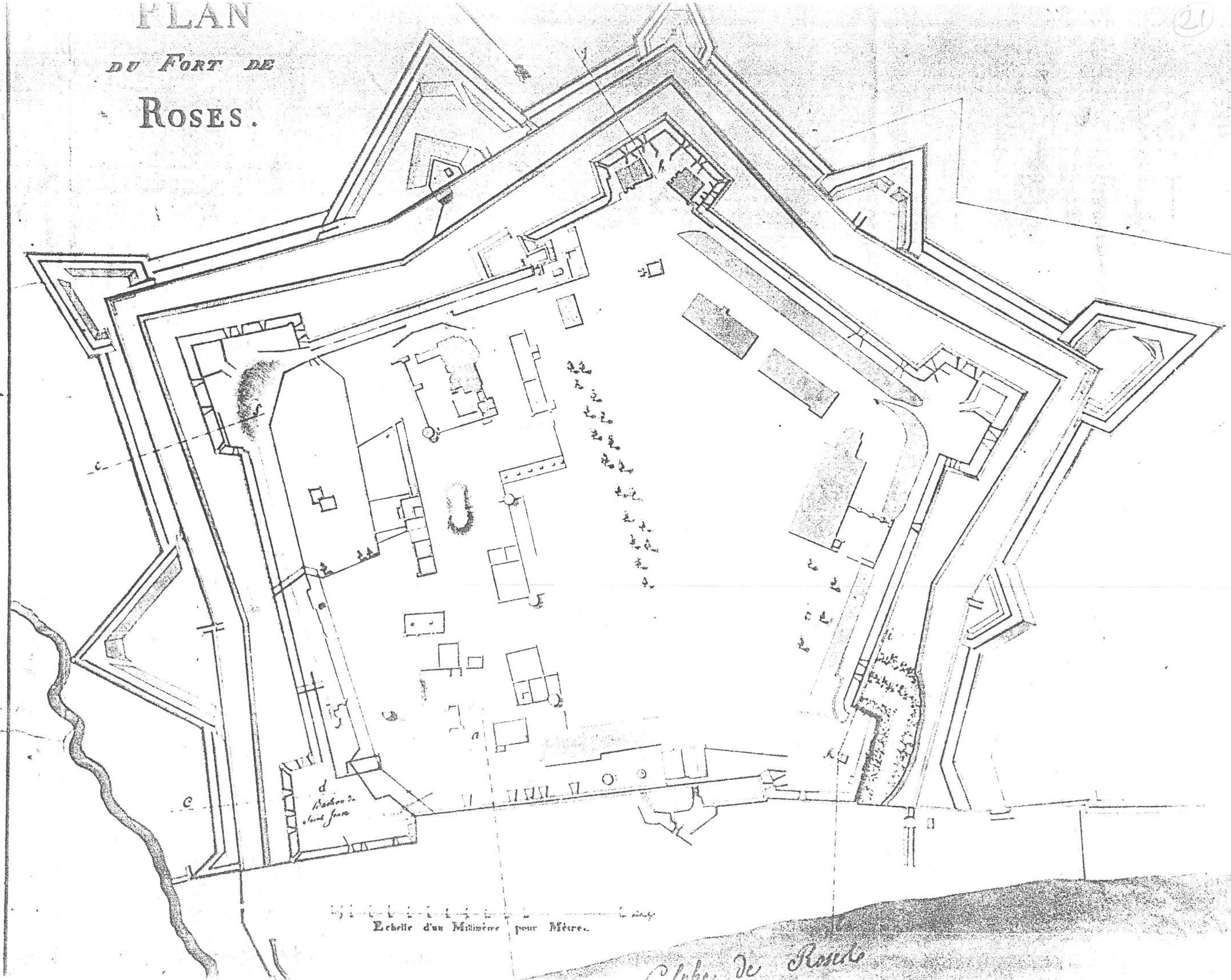
Dimensions: 57 x 65 cm

Procedència: Ministère de la Défense. S.H.A.T. Archives du Gèni. Article 14. Château de Vincennes

Arxiu Col.legi d'Arquitectes - GIRONA

PLAN
DU FORT DE
ROSES.

21



Echelle d'un Millimètre pour Mètres.

Rue de Roses

- NOTICIA HISTORICA
- NOTICIA ARQUITECTÓNICA
- INTERVENCIONS REALITZADES. ESTAT ACTUAL
- HISTORIA DE LA INVESTIGACIÓ

NOTICIA HISTORICA.

La zona de l'Albera, la Serra de Roda i el Cap de Creus no ha donat gaire troballes d'època paleolítica. En realitat, fora l'esment de la dubtosa troballa d'un chopper a Cap de Creus, l'únic jaciment conegut i excavat és el Cau de les Guilles, abric que fou ocupat a partir del Magdalenianà.

Pel contrari, a partir del Neolític Mitjà, el territori es poblà i coneixem algun assentament d'habitació, com ara Ca n'Isac, a Palau Saverdera, encara que és un període que ens és conegut sobretot a partir del món funerari, amb la presència d'un important nombre de sepulcres megalítics, dels quals a Roses des de fa molt temps se'n coneixien sis, als quals cal afegir els descoberts i/o excavats en els darrers anys del dolmen del Puig Sa Quera, i les cistes de Puig Alt i el Pla de les Gates.

Les troballes de F. Riuró al turó de Santa Maria de ceràmica a mà, associada a fulles de sílex retocades, demostren que aquest turó, com altres propers a la línia de mar a la costa empordanesa es va poblar en un moment del Neolític Final o Bronze Antic, entre 2700 i 1500 a.C., sense que sigui possible per ara precisar més la seva cronologia.

De la Primera Edat del Ferro ens és coneguda novament una necròpolis, la de Puig Alt o Roca Plana, i per a l'època ibèrica s'ha constatat la presència de diversos assentaments propers, com ara el poblat de la Creu d'en Cobertella o altres situats a mitja vessant de la Serra de Roda, als termes municipals de Palau Saverdera, Pau o Vilajuïga.

Tots aquests antecedents ens permeten afirmar la presència d'una important població indígena en el rera país de Roses, potencial mercat per a l'intercanvi de les produccions agrícoles cerealístiques que conreaven els indígenes amb productes importats, que juntament amb la possibilitat de controlar els fàcils passos entre la Gal·lia i Ibèria, expliquen els motius de l'elecció de l'indret per a establir-hi una colònia grega, malgrat la proximitat d'Empúries.

La migradesa de les troballes prehistòriques a la Ciutadella sembla confirmar una estada esporàdica d'un grup humà, i no un assentament important, i sembla també fora de dubte que quan els grecs s'hi varen establir, el lloc estava desocupat.

Actualment no hi ha cap prova arqueològica de què l'establiment grec es produís abans de la segona meitat del s. V a.C. En conseqüència, les conegudes cites de Scymne de Chíos, autor grec del s. I a.C. (Sc. 196) i d'Estrabó, geògraf que escrigué la seva obra entre el 63 a.C. i el 20 d.C. (aprox) (Str. III, 4, 8 i XIV, 2, 10), que afirmen que Rhode és una fundació rodia anterior a la Primera Olimpíada, i que per tant es remontaria al

primer quart del s.VIII a.C. no tenen cap fonament arqueològic. L'emplaçament de la colònia dalt d'un turó, vora el mar i amb dos cursos d'aigua a la vora, les rieres de la Trencada i de Ginjolers, és típica d'un establiment colonial grec, i té paral·lels immediats a la seva veïna Emporion. Les raons de l'elecció de llocs amb aquesta topografia sens dubte són de tipus defensiu i alhora facilitaven l'arribada de vaixells per al transport de mercaderies.

Les restes més antigues trobades per ara, com ja s'ha dit, corresponen a la segona meitat del s.V a.C., i entre les més espectaculars cal comptar-hi uns fragments d'hydria. Aquests materials, que són molt rars, es troben concentrats al turó, però ja a la primera meitat del s. IV a.C. hi hagué una expansió vers la zona plana del sud-est d'aquest, i les excavacions del barri Hel·lenístic han constatat que sota els murs del s. III a.C. es conserven les restes molt arrasades d'una ocupació anterior, que es data amb ceràmiques àtiques d'aquella cronologia. Urbanísticament, la colònia dels segles V i IV a.C. ens és desconeguda, ja que només s'hi ha excavat de manera puntual, a través de sondetjos. En canvi, és ben coneguda una part de l'establiment del s. III a.C., un barri artesanal, organitzat a l'entorn de carrers de 4 m. d'amplada, que s'entrecreuen en una retícula hipodàmica, i en el qual s'hi han localitzat i excavat dos forns de terrisser, un dipòsit de rajoles i grans zones d'abocadors, amb rebutjos ceràmics.

La Rhode colonial reclamà un origen rodi, i així volgué demostrar-ho amb la moneda que va encunyar des de finals del s. IV a.C., les dracmes que tenen representada la nimfa Arethusa a l'anvers, i el signe parlant de la rosa al revers. Aquesta moneda, que representa la rosa tetrapètala vista per sota, després fou imitada pels indígenes del sud de la Gal·lia. Rhode també encunyà divisors de bronze amb la rosa de perfil, semblants als models de la ciutat grega de Rodes. Amb tot, és força probable que la ciutat fos una fundació del món colonial foceu, probablement de Massalia i que aquest intent d'establir una diferenciació d'origen responguí a una defensa d'identitat front a la proximitat d'Emporion.

Així mateix, una roseta impresa en el fons intern del vas, fou un dels motius decoratius més utilitzats a les produccions de ceràmiques de vernís negre del taller local, que conegué una àmplia expansió comercial, des del Llenguadoc Occidental fins a Murcia, i de la que se n'han trobat exemplars, de manera esporàdica fins a la península italiana.

A finals del s. III a.C. la ciutat entrà en una ràpida decadència, que tal vegada es pot relacionar amb el seu posicionament polític durant la Segona Guerra Púnica. La zona de l'anomenat Barri Hel·lenístic fou abandonada, i com en totes les èpoques de regressió, la població es concentrà altra vegada al turó de Santa Maria. Si la veïna Emporion va estar al costat dels romans, i l'exèrcit de Gneu Escipió la va prendre com a punt de desembarcament l'any 218 a.C., encanvi no tenim notícia de

l'actitud de Roses davant el conflicte. L'única notícia que donen les fonts és que quan l'any 195 a.C. arribà un exèrcit consular, comandat per Marc Porci Cató, per a sufocar una revolta dels indígenes empordanesos i els de les zones veïnes, que varen ocupar el "Castellum" de Rhode, on els indígenes s'havien fet forts. Aquest "Castellum" probablement és el turó de Santa Maria, que devia estar fortificat, encara que hi ha altres possibilitats.

Les restes arqueològiques demostren que encara que el lloc va continuar ocupat, va quedar com una població residual durant varis segles. La lectura equivocada d'una làpida de Cartago, publicada a CIL VIII, 1148, ha portat a sostenir la hipòtesi de l'existència d'un Municipium Flavium Rhodiorum (HUBNER, 1892 p.988), cosa que hauria fet suposar que en època Flavia, possiblement durant el principat de Vespasià (63-93 d.C.), la ciutat grega de Rhode hauria rebut ja l'estatut romà de Municipi (NOLLA-CASAS, 1984 p. 89). Recentment, però, Pena ha demostrat que la lectura de la inscripció era errònia.

No és fins el s. III d.C. que la ciutat repren la seva importància, precisament al contrari del que succeeix a Emporion, que ara experimentarà una forta davallada, que la portarà a abandonar la ciutat romana. Esteve de Bizanci, en el segle IV d.C. anomena Roses la "ciutat d'Ibèria", cosa que posa de manifest la importància del lloc en aquest moment. En aquest fet, degueren ésser factors fonamentals el ja esmentat de la bona situació com a port natural i un rerapaís més apte i aprofitable.

Una vegada més, i malgrat la gran importància que assolí el lloc en aquesta època, es coneix de manera parcial, ja que com en el cas de la colònia grega, el sector ben excavat correspon a un edifici situat al sud del Barri Hel·lenístic, vora del que devia ésser la zona portuària en època antiga, i que es va fundar en el segle III d.C. Aquesta edificació, construïda directament sobre la sorra de la platja, funcionà com a factoria de salaons de peix, fins al s. VI, aprofitant unes condicions naturals envejables, la migració anyal de les tonyines (recordem que una de les cales al nord de la Roses actual rep el nom d'Almadrava, art de pesca d'aquest peix, que va ésser-hi pescat mitjançant aquest sistema fins fa ben pocs anys).

Rhode en aquest moments experimentà un creixement espectacular. Les excavacions fetes el 1984 durant la campanya contra l'atur en solars fora muralla, va posar de manifest l'existència de restes arqueològiques al nord-est de la Ciutadella, confirmant d'aquesta manera les notícies que teniem de destruccions produïdes en edificar les cases d'aquest sector de la població en els anys cinquanta a setanta. També ha estat constatada l'existència de restes de necròpolis sota l'actual mercat de la població.

A les excavacions del turó es van trobar les restes d'un

temple paleocristià, de finals del s. IV o inicis del s.V, situat en part sota l'absis meridional de Santa Maria. Procedent d'aquest temple és també una ara dels s.IV o V, reutilitzada després en dues ocasions, una vegada com a làpida, en època del comte Sunyer, i l'altra com a carreu de construcció de l'església romànica del s. XI. Al costat de l'església també es van trobar les restes d'una important necròpolis, amb enterraments en tegulae, àmfora, sarcòfegs de sorrenca amb tapa a dues vessants, o caixes construïdes amb mamposteria, i cobertes d'opus signinum. Una altra necròpolis quasi igual, s'ha excavat a la zona del Barri Hel·lenístic i la factoria de salaons, i ha estat datada en època visigòtica.

S'ha esmentat també la possibilitat de què Rhode hagués estat seu episcopal, tal com sembla indicar una inscripció sepulcral datada en el s. V a.C. procedent de la ciutat de Siracusa, on es fa menció d'un hispànic, anomenat Ausentius, bisbe de Rotdon (NOLLA-CASAS, 1984 p. 90).

La presència visigoda a la Ciutadella és coneguda des de molt a l'inici dels treballs arqueològics. L'any 1917 Folch i Torres ja hi va trobar un gerro litúrgic de bronze d'aquesta època. Anys més tard es varen excavar les dues necròpolis esmentades mes amunt. També correspon al període visigòtic la darrera remodelació de la factoria de salaons de peix. L'any 1984 varem localitzar, vora la segona, les restes del que podia haver estat una cabana, construïda amb murs de molt mala factura, amb dues llars i datada per un triens visigòtic, amb la inscripció SUINTHILA REX, encuyat a la seca de Tarraco (621-631).

Amb tot, les restes mes espectaculars d'època visigòtica a Roses es troben fora de la Ciutadella, al castre del Puig Rom, excavat el 1947 per P. de Palol (OLIVA, RIURO, PALOL, 1952; PALOL, 1965). S'ha suposat que la construcció del castre a finals del s.VII devia comportar l'abandonament del pla per part de la població, però sembla que almenys degué quedar-hi una població residual, i molt probablement la zona cultural del turó es degué mantenir. Desconeixem el moment en què fou abandonat Puig Rom. Tal vegada coincideix amb l'ocupació sarraïna o fins que l'ocupació franca feu innecessari mantenir aquest lloc fortificat.

Els segles VIII i IX són els menys coneguts en la història del poblament de Roses, com arreu de Catalunya, però les troballes dels anys setanta a la propera zona muntanyenca permeten suposar una important població, ja que hi han aparegut diverses construccions fetes amb murs d'opus spicatum, com el cenobi de Roca Plana o Sant Tomas de Pení, el castell de Bufalaranya (Pinna Nigra?), l'església de la Casa Cremada o el Castell del Plà de la Guardiola. A mitjans del s. IX (948-951), el comte Sunyer de Barcelona decidí reconstruir l'antiga església, des dels seus fonaments, tal com ens n'informa una inscripció de l'època, feta al revers de l'ara del temple paleocristià esmentada mes amunt, peça que fou recuperada a les excavacions de Riuró i Cufí fetes durant la Guerra Civil. Del

nou temple carolingi, que s'edificà sobre la basílica paleocristiana, les úniques restes que en coneixem són alguns murs d'opus spicatum i una basa de columna llisa, d'estil califal.

Durant alguns anys, l'església de Santa Maria fou una cel·la dependent del Monestir de Sant Pere de Rodes, com indica un precepte de Lluís d'Ultramar, però el 960 va aconseguir la seva independència per concessió del comte Gaufred d'Empúries. Llavors es construïren un claustre i unes dependències monàstiques al seu entorn. Mes tard, el 976, el bisbe Sunyer d'Elna li concedí importants possessions sobre la muntanya del voltant. A partir d'aleshores la població tornarà a créixer fins a esdevenir una vila medieval, a l'empar del monestir benedictí que facilitarà la repoblació alto-medieval de la zona, igual que succeí en altres llocs de la Catalunya Vella. Una important activitat de la població en aquest moment era la pesca, de la qual els abats n'ostentaven el dret sobre tot el litoral de l'entorn de Roses (PUIG, 1988 p.13).

La documentació a partir d'aquest moment, és ja força abundant, i es pot anar seguint l'evolució del monestir i de la vila fins al segle XVI. Sembla que l'església romànica llombarda es va consagrar el 1022, en època de l'abat Adalbert. Té forma de basílica de tres naus, amb transepte. La disposició del conjunt monàstic repeteix la del monestir carolingi.

De la vila medieval en queden poques restes dempeus, perquè la major part dels seus edificis varen ésser arrasats després del seu abandonament a finals del s. XVIII. En resten encara, malgrat tot, part de les seves muralles i torres rodones de defensa, construïdes en els segles XIII i XIV, amb una reconstrucció coneguda d'inicis del s.XV. Aquestes muralles tanquen un recinte de forma rectangular, a l'oest de la Ciutadella, i en la seva part de ponent varen ésser afectades per la construcció del recinte del s. XVI. A més d'això, en el turó de Santa Maria, s'endevinen encara en alguns indrets les traces de l'urbanisme medieval, en especial de dos carrers paral·lels al mur est de la fortificació.

La vila medieval de Roses va dependre jurídicament del monestir de Santa Maria fins a finals del s. XIV, enfront de les pretensions dels comtes d'Empúries. No serà fins el 1402 que es formarà un consell municipal independent, després d'un curt període en què va dependre municipalment de Castelló d'Empúries.

Des de la baixa Edat Mitjana, Roses es converteix en una plaça forta de gran valor estratègic, a causa del seu port i de la seva situació geogràfica. Després de la guerra contra Felip l'Ardit, l'any 1285, continuarà estant al mig de tots els enfrontaments entre les corones francesa i espanyola fins al s. XIX. Aquesta situació comportarà greus trasbalsos a la població, que hagué de suportar infinitat de bombardeigs durant aquestes guerres i també fer front als pirates turcs a partir de mitjans del s. XV.

Degut precisament a aquests enfrontaments, Carles V va decidir construir la Ciutadella, superant així les velles defenses medievals, que havien restat obsoletes davant els avanços de l'artilleria de setge de l'Edat Moderna. L'obra fou encarregada a l'arquitecte italià Lluís Pizano, de Padua, el 1539, i s'hi treballà sobretot durant aquesta primera meitat del s. XVI, però a finals del mateix segle encara es varen reforçar les fortificacions, fins a donar-les l'aspecte final amb què arribaren al s. XIX.

la Ciutadella té planta pentagonal, amb cinc baluards també pentagonals, amb un fossat al seu entorn i un glacis o plataforma exterior fortificada amb mitges llunes, defenses triangulars que s'adossaven als murs. Al seu davant, a més a més, una ampla explanada assegurava una bona defensa artillera, seguint les tècniques modernes de la guerra. Per acabar de completar la defensa del golf de Roses contra els atacs marítims, Carles V va fer construir també el castell de la Trinitat, petit fort situat dalt d'un turó a l'entrada de la badia.

Així doncs, a partir de mitjans segle XVI, la Ciutadella va encerclar i protegir el monestir i la vila . A finals d'aquest segle, el 1592, el monestir era incorporat com a filial del de Santa Maria d'Amer pel Papa Climent VII, i hi va continuar vivint una petita comunitat de monjos fins el 1792.

Amb la construcció de la fortalesa renaixentista, la població de Roses va quedar sota la dependència reial directa, dintre el recinte, encara que continuà existint com a municipi.

Durant els segles XVI al XVIII la població es va veure implicada en les incursions dels pirates turcs i berberiscs, i en les guerres amb França. Durant les accions bèl·liques de la Guerra Gran, contra la Convenció Francesa, l'any 1794 Roses va patir bombardeigs de gran intensitat, cosa que provocà l'abandonament del nucli medieval per la població civil, que es va refugiar a la zona del Raval, entre la Ciutadella i el castell de la Trinitat, indret en el que s'ha desenvolupat la població moderna.

El 1814, durant Guerra de la Independència, les tropes franceses en retirada, comandades pel mariscal Suchet, varen volar el castell de la Trinitat i alguns baluards de la Ciutadella, deixant-los inútils per a qualsevol ús militar.

- NOTICIA ARQUITÈCTÒNICA

- Del conjunt de l'antic monestir es conserven actualment les restes de l'església romànica llombarda de sta. Maria, que era formada per tres naus i amb una torre campanar que hauria estat semblant a la d'Elna. Formava conjunt amb les construccions de l'antic cenobi i muralla que constituïen un petit recinte fortificat ocupant el conjunt del turó. La construcció d'aquestes dependències murades data de la segona meitat del segle X, mentre que l'església s'hauria consagrat l'any 1022 i la seva edificació seria plenament del segle XI.

Actualment encara són visibles els sectors de llevant i migdia, d'aquell primitiu recinte medieval i el de ponent sobresurt molt poc a causa de l'acumulació de terres existents. El tram de migdia conserva un bon fragment d'aparell visible des de la cara exterior, ja que fa de mur de contenció de les terres del nivell més alt del claustre. És format amb peces de pedra irregular de mida petita, sense treballar, col·locada en filades d'opus spicatum en alguns sectors, i altres amb pedres inclinades en un sol sentit.

Es tracta d'una construcció anterior a la construcció de l'actual església de santa Maria, segons Badia, de la segona meitat del segle X.

També es conserva una part d'una torre circular en cantonada, amb la base atalusada, que deu ser de construcció posterior a la de la muralla abans citada. Té unes característiques similars a les que hi ha a les muralles baix-medievales que envolten el conjunt de l'antiga població de Roses.

A partir del segle XI es van construir cases al voltant del monestir, constituint paulatinament un nucli poblat considerable, que era al abast dels atacs dels pirates. Per aquest motiu, i per donar major seguretat al conjunt a partir del segle XII és comencen a construir noves muralles que envolten la població, traçant un recinte sensiblement rectangular, amb torres cilíndriques i rectangulars alternades i repartides en el perímetre fortificat traçat.

Actualment encara es conserven cinc torres i diferents llenços de muralla, que per les notícies conegudes haurien estat reparats l'any 1408, quan el rei Martí va ordenar la seva consolidació. Tota la banda de ponent de la muralla medieval es troba parcialment amagada per la muralla renaixentista construïda en el segle XVI al seu costat, fet que hauria suposat presumiblement el seu enterrament parcial, o bé el seu enderro-

27
cament. Aquest extrem només es podrà comprovar després de realitzar els pertinents sondejos arqueològics.

Aquest darrer aspecte és clarament definit en un plànol del segle XVI, on l'italià Calvi, dibuixava tot el recinte murat i baluards de la ciutadella renaixentista, sobreposant-hi el traçat de la muralla baix medieval, que quedava sota les terres del talud corresponent al fragment de muralla de la banda de ponent. Si aquell mur medieval, amb algunes torres adossades no hagués estat enderrocat al construir la muralla renaixentista, seria possible ara procedir a la seva recuperació mitjançant treballs de desenterrament controlat.

El traçat de les restes conservades de la muralla baix medieval indiquen clarament que la població medieval de Roses ocupava la meitat occidental del recinte de la Ciutadella.

No s'aprecien restes visibles de les antigues cases i traçat dels carrers que haurien estat destruïts per les accions bèl·liques de finals del segle XVIII i XIX.

Les restes de les torres que queden dempeus presenten característiques arquitectòniques similars. Es tracta de torres circulars, amb aparell de pedres sense treballar i amb voltes semiesfèriques a l'interior que és conserven en part. Els fragments de murs que queden entre ells també tenen les mateixes característiques quant al aparell i a més presenten segeteres construïdes amb carreu ben tallat. Hi ha un fragment de muralla força notable que ocupa un sector avançat, a la banda est del recinte. Es tracta d'un mur atalusat i amb una sèrie de grans espitlleres col·locades en línia seguint el seu traçat. Per les seves característiques podria ser el fruit d'una reforma posterior de la muralla primitiva.

Pel que es coneix sembla que a més de la basilica del monestir de sta. Maria hi havia una església dedicada a st. Andreu, de la qual no en queden restes visibles actualment. Era un temple dependent del monestir, ubicat a l'exterior del recinte murat medieval però proper a ell.

Amb la construcció de la Ciutadella en el segle XVI probablement és destruït l'edifici. No obstant això segons apunta Joan Badia, les seves restes podrien apareixer al sector proper al baluard de st. Andreu, nom que indica l'existència en aquell indret de l'esmentat temple, i que es visible en dibuixos francesos del segle XVII - XVIII.

Sens dubte que en l'actualitat el conjunt de les muralles i baluards de la Ciutadella de Roses, que foren aixecats en el segle XVI, constitueixen un dels primers exemples més ben

INTERVENCIONS REALITZADES:

A partir de la dècada dels anys 60 des de la Direcció General de Bellas Artes s'inicien treballs de restauració que afecten bàsicament a l'església de sta. Maria. En concret, entre els anys 1966 i 1969 es refeu l'absis, caigut entre els anys 20-30 del nostre segle, es consolidaren les restes que quedaven i es tornà a muntar la portada original, (reconstrucció) amb elements procedents de les runes del cenobi. Les obres foren dirigides per l'arquitecte Alejandro Ferran.

L'any 1973 es procedí a restaurar un petit edifici de planta rectangular annex a la muralla medieval i una torre circular situada al seu costat.

L'any 1974 és redactà un projecte de restauració d'una part de la muralla renaixentista, a càrrec de l'arquitecte Jaume Casas, que no s'executà i que contemplava bàsicament la restitució de les parts de muralla enderrocades a principis dels anys seixanta, quan s'intentà urbanitzar el conjunt de la Ciutadella, fet que comportà l'enderroc previ de part de les muralles sud i est del recinte.

L'any 1984 es realitzà una actuació puntual, que suposà la consolidació parcial del baluard de llevant a càrrec de l'arquitecte Joan M. Ribot, amb la construcció d'un mur de formigó per contenció de les terres, amb desenrrunament previ de les restes existents.

Durant el mateix any es procedí a consolidar part del cos de guardia i a l'execució d'uns lavabos a l'entrada principal del recinte.

Finalment a l'any 1992, i en una actuació d'urgència, es realitzàren obres de neteja, desenrrunament, pavimentació i consolidació de les restes de l'església de sta. Maria, a càrrec de la Brigada de Monuments de la Diputació de Girona, sota la direcció de l'arquitecte Ramon M. Castells, amb execució d'un paviment reversible en cas de noves actuacions arqueològiques dotant l'espai interior d'il·luminació per al seu ús cultural.

conservats de planta poligonal, amb muralles de gran gruixudaria i altres construccions complementaries de caràcter defensiu, a Catalunya. Foren dirigides per l'enginyer militar italià Lluís Pizano, per encàrrec de Carles V.

La construcció de muralles en planta estrellada, segueix clarament l'esquema de les obres realitzades per l'enginyeria militar italiana del quatre-cents que respon als perfeccionaments de les armes de foc i de les tècniques de guerra.

En aquest sentit, el plànol esmentat abans de l'italià J. Calvi, (1552) permet una lectura visual bastant exacte de la tipologia defensiva desenvolupada en la construcció de les muralles renaixentistes de Roses, en el segle XVI.

En general es tracta de grans murs de maçoneria, amb arestes i cantoneres de pedra ben tallada, amb una estructura de contraforts transversals que per la cara interior dels murs, eren formats amb arcs i pilastres del mateix material, que permetien assegurar una bona resistència als atacs externs. Ja des de el seu origen la Ciutadella havia tingut l'accés principal del portal de mar, amb una portalada notable d'estil renaixentista, i la porta de terra situada a l'altra banda a la cara nord del conjunt.

En l'actualitat es veu clarament el traçat i estructura general de la Ciutadella, únicament amb els remats superiors enderrocats en quasi tot el seu traçat. D'aquesta realitat cal separar-ne el sector enderrocats modernament, que afecta sobretot la banda sud-est del monument amb la totalitat del baluard de sta. Maria que desaparegué fins a nivell de fonament.

A l'exterior i seguint el traçat de la muralla hi ha el fossat, que l'envoltava completament a excepció feta de la banda de migdia on la porta quedava protegida concretament amb una defensa complementaria.

A l'altra banda del fossat, en el glaçis hi ha construccions defensives d'avançada, que segueixen esquemes en planta triangular i són situades enfront dels baluards de la fortalesa, i altres de similars situades entre cada parell de baluards. D'aquests darrers alguns s'han perdut i altres són encara recuperables.






Pel que fa als baluards es conserven més bé els de st. Jordi, st. Andreu i st. Jaume i el de st. Joan es troba parcialment modificat. Finalment com ja hem dit el de sta. Maria fou enderrocats durant aquest segle. Tot i així l'estructura dels murs és troba reventada en quasi tots ells i caldran operacions de desenrrunament, neteja i consolidació importants, si es volen recuperar.

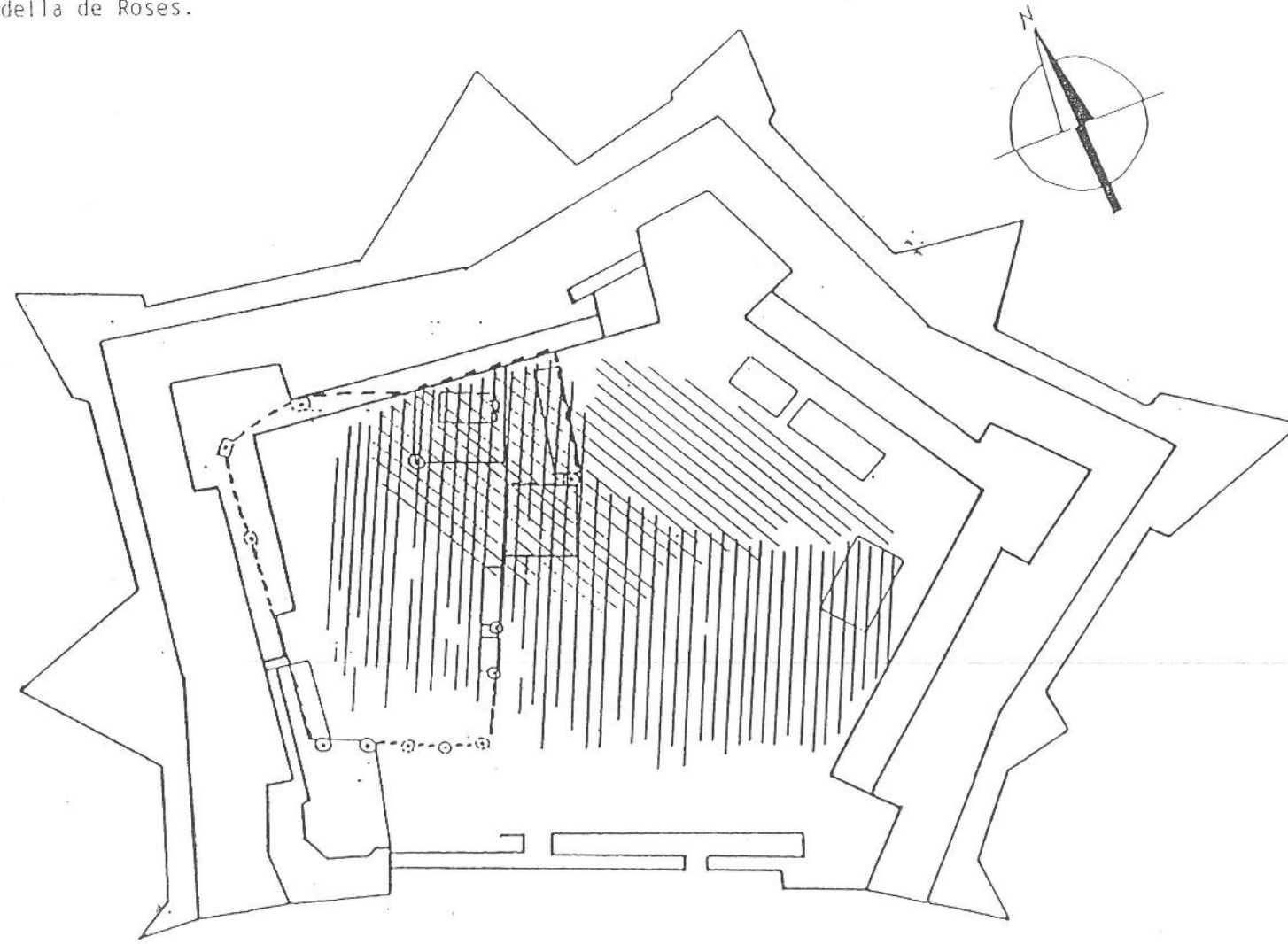
ESTAT ACTUAL

Fins a l'actualitat al recinte de la Ciutadella s'hi han efectuat poques actuacions que a nivell arquitectònic puguin suposar tensions, ja que totes elles han estat obres molt sectorials, que a nivell formal no han suposat la presa de decisions irreversibles. Inicialment els treballs duts a terme partiren d'una certa mistificació historicista del monument com era costum a l'època, que portà a plantejar-se per exemple la recuperació de part dels absis de l'església de sta. Maria sota paràmetres de mimetisme formal absolut. El mateix supòsit va prevaldre en la recuperació d'un edifici rectangular situat al costat de la muralla medieval i inclús en el projecte de restitució de part de les muralles del traçat renaixestista, que no es realitzà.

A banda d'això, i de cara al futur cal plantejar-se els treballs de recuperació arquitectònica de l'indret, sota paràmetres més lligats al concepte de independència de les formulacions arquitectòniques respecte al tipus constructiu del monument i a la seva història, buscant el respecte per les preexistències des de un llenguatge no mimètic. Cal valorar el tipus, des de la volumetria, des, de la integració de les fàbriques noves i també des de el seu cromatisme i textures.

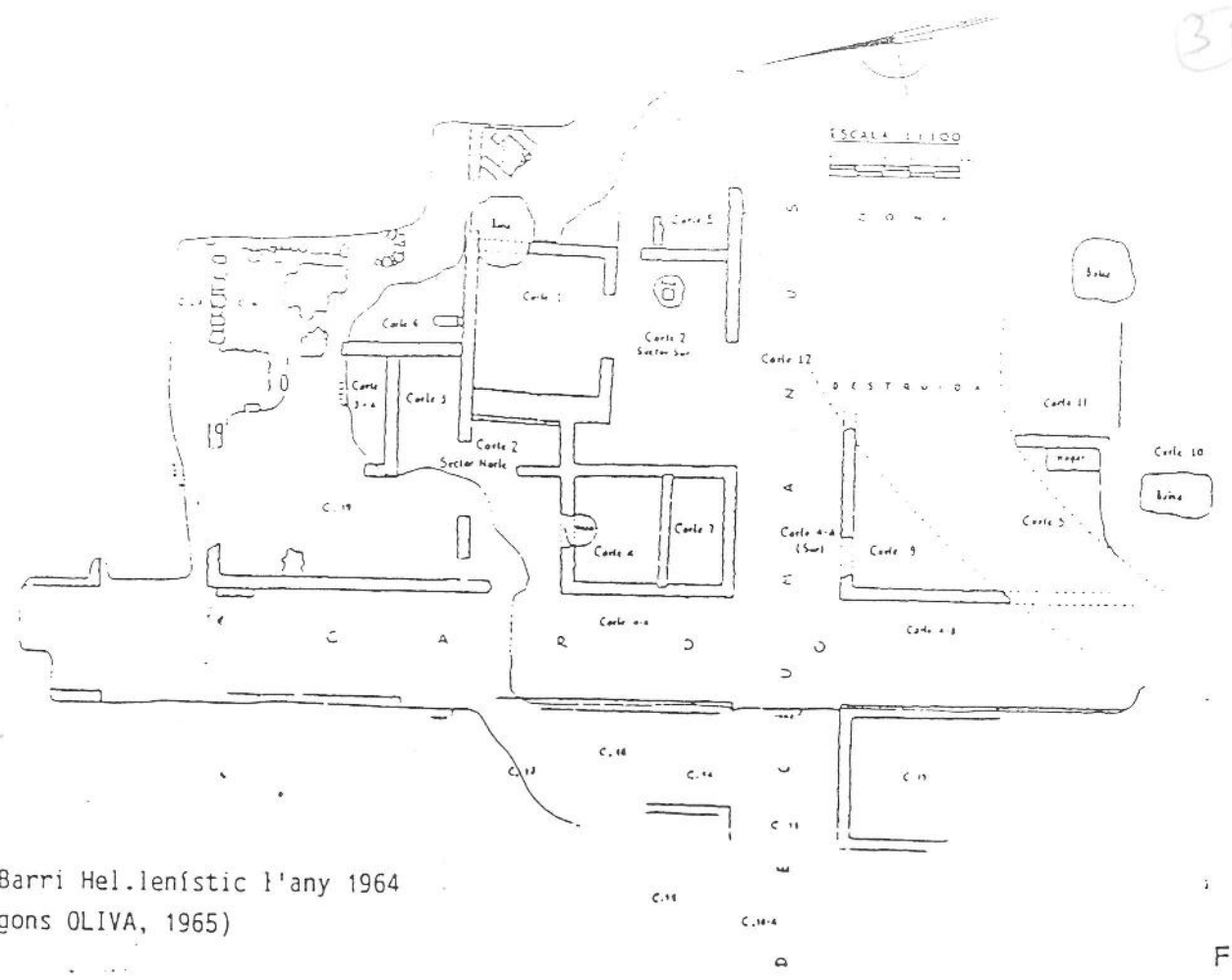
Les àrees de les ocupacions grega, romano-visigoda i medieval a la Ciutadella de Roses.

-  GRECS
-  ROMANS
-  TORRES
-  |
-  MURALLES MEDIEVALS



BADIA DE ROSES

FIG. 2

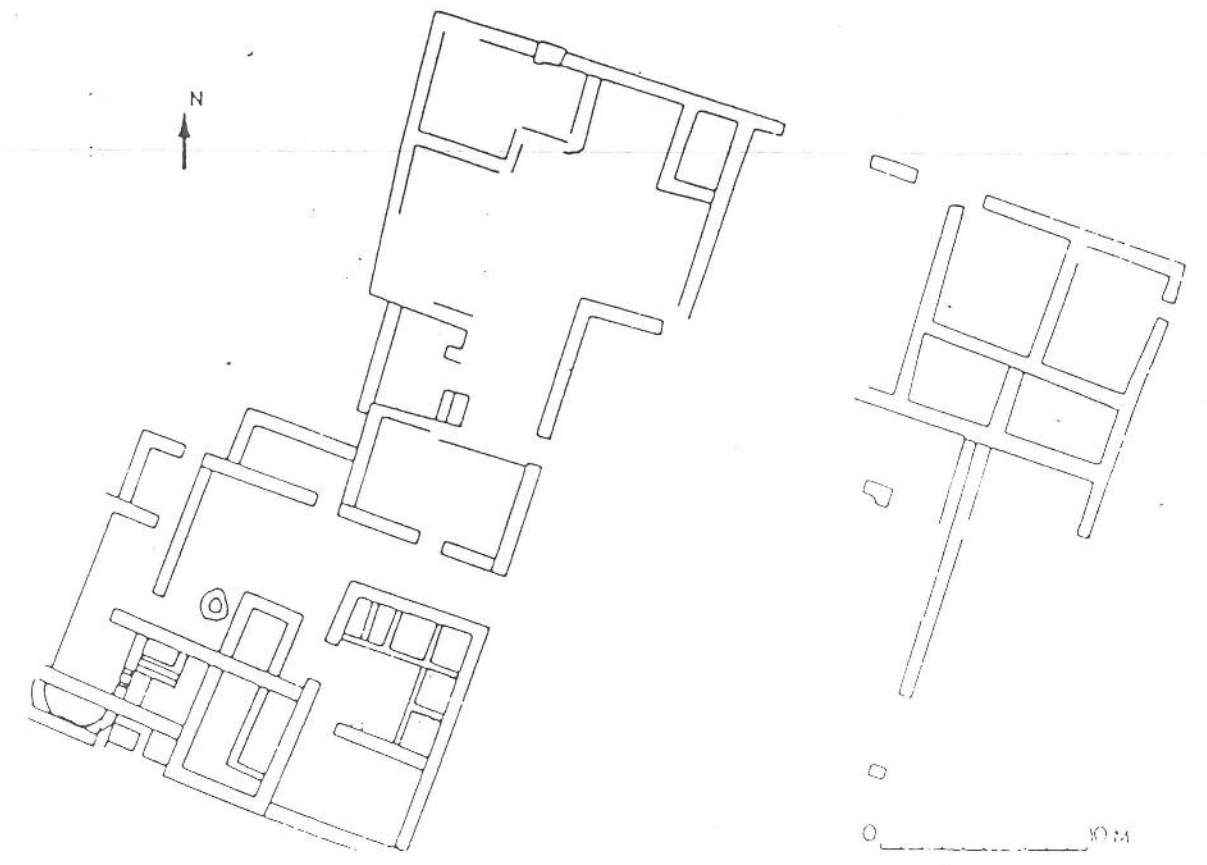


El Barri Hel·lenístic l'any 1964
(segons OLIVA, 1965)

FIG. 3

La factoria de salaons de peix romana l'any 1983
(segons NOLLA-CASAS, 1984)

FIG. 4



HISTORIA DE LA INVESTIGACIO

A principis de segle, i pocs anys després de l'inici de les excavacions oficials a la veïna colònia grega d'Empúries, la possibilitat de l'existència d'una fundació rodia anterior a la Primera Olimpíada, per tant de començaments del VIII a.C., que esmentaven les fonts clàssiques, entre elles Estrabó, va desvetllar l'interès de l'Institut d'Estudis Catalans per la Ciutadella de Roses. Per això, l'any 1916 el Professor Bosch i Gimpera hi va realitzar un seguit de prospeccions, que varen ésser continuades l'estiu següent per J. Folch i Torres, director del Museu Arqueològic de Barcelona. Aquests treballs no varen tenir continuïtat, malgrat el seu indubtable interès, ja que si bé permeteren assegurar una perllongada ocupació del lloc, des del s. Vè a.C. fins a la baixa romanitat, no varen descobrir restes arquitectòniques. (BOSCH I GIMPERA, 1921 pp. 62-63).

No fou fins el 1934 que s'hi varen reprendre els treballs, aquesta vegada per part de l'afeccionat local F. Cufí, que hi va treballar fins el 1936, especialment a l'interior de l'església de Santa Maria i a les casernes situades entre els baluards de Sant Andreu i Sant Jaume.

Durant la Guerra Civil, les autoritats locals varen cedir parcel·les a l'interior de la Ciutadella per a ésser utilitzades com a horts pels veïns de la població. Aquest fet va provocar l'apertura de diversos pous al sector sud de la fortificació, els anys 1937 i 1938, en els que aparegueren murs antics i per primera vegada es constatà l'aparició de materials arqueològics en posició estratigràfica, en treballs realitzats per F. Riuró i F. Cufí, que també varen excavar a la zona del turó de Santa Maria. (RIURO-CUFI 1962 pp. 203-224).

Els treballs de Riuró-Cufí varen obrir el que podem considerar com l'etapa moderna de les excavacions al jaciment. Aquestes excavacions varen permetre l'establiment d'una seqüència que abraçava des del s. V a.C. fins a època tardo-romana, als quals es superposaven elements medievals. Alguns del objectes mobles obtinguts foren d'especial rellevància, entre els quals un plom amb inscripció grega, l'únic trobat fins ara al jaciment, i desgraciadament desaparegut anys després en un incendi ocorregut al Museu Arqueològic de Girona.

L'any 1945 la Comissaria Provincial de Excavaciones, regida pel professor Lluís Pericot, hi va emprendre excavacions sistemàtiques fins el 1947, sota la direcció efectiva de M. Oliva, F. Riuró i P. de Palol, també en aquest cas dintre el recinte medieval, amb importants troballes: les restes d'una basílica paleocristiana, una necròpolis cristiano-romana amb sepulcres de diversos tipus, etc. Durant les campanyes també es varen realitzar prospeccions fora del recinte de la Ciutadella, amb el descobriment de varies possibles vil·lae. (PERICOT-OLIVA,

1946 ; OLIVA, RIURO, PALOL, 1952).

Els treballs es varen aturar fins l'etapa de 1958-60, quan varen ser represos per F. Riuró, delegat local del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas, que va fer treballs de desenrunament dels entorns de Santa Maria, en els que encara hi havia acumulats enderrocs produïts pels bombardeigs de la Guerra de la Independència. Aquests treballs varen permetre la preparació del monument per a la consolidació i restauració que s'hi va fer en els anys seixanta segons projecte de l'arquitecte A. Ferrant.

Fou en el transcurs d'aquestes campanyes que F. Riuró va descobrir alguns materials arqueològics que provenen una ocupació prehistòrica del turó de Santa Maria, en un sondeig realitzat al peu del recinte fortificat del s.XI, entre les dues torres del costat sud. Es tracta de làmines retocades o ganivets de sílex, i algunes ceràmiques llises. També s'ha parlat de la troballa de ceràmica a mà, decorada amb acanalats.

Les excavacions fetes fins aquest moment es varen centrar en bona part al turó de Santa Maria, i només en alguns casos puntuals es va treballar a la plaça d'armes de la Ciutadella renaixentista.

Les troballes realitzades permeten suposar una pervivència en l'ocupació del lloc des de la segona meitat del s. Vè a.C fins a època visigòtica, amb períodes en els que la població estava concentrada en el turó, i altres en què es va expandir per la plana que s'exten al costat est. Dels segles VIII i IX no en coneixem res, per tant sembla presumible un abandonament parcial del sector, en benefici d'una ocupació de la propera zona muntanyenca, fins a mitjans del s. X, quan el comte Sunyer de Barcelona decidí reconstruir l'església.

L'inici dels anys seixanta varen representar un gran trauma pel monument. A finals dels anys cinquanta es varen redactar diversos plans parcials per a la urbanització de la Ciutadella que implicaven l'enderrocament total o parcial de les muralles. El 23 de febrer la Ciutadella i els seus glacis varen ésser declarats Conjunt Històrico-Artístic, malgrat la qual cosa l'empresa propietaria va iniciar treballs de demolició de les muralles renaixentistes. Aquest fet va produir un canvi en l'estrategia d'estudi del jaciment, ja que si fins llavors la major part dels treballs s'havien centrat, com ja hem vist a la zona medieval, i sovint varen ésser sondejats, ara es va iniciar una excavació en extensió, al costat de la zona de muralla que s'estava enderrocant, vora l'angle sud-est, en un indret en el que el pas de les màquines excavadores havia deixat al descobert restes d'edificacions antigues.

Les obres varen destruir bona part del jaciment que per la seva cronologia, bàsicament del s.III a.C., es va anomenar "Barri Hel·lenístic", i que les excavacions posteriors varen mostrar com una vasta zona artesanal, dedicada a la producció de ceràmiques. L'excavació cap a mar des d'aquest indret va

descobrir altres restes importants, les de la factoria romana de salaons.

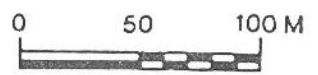
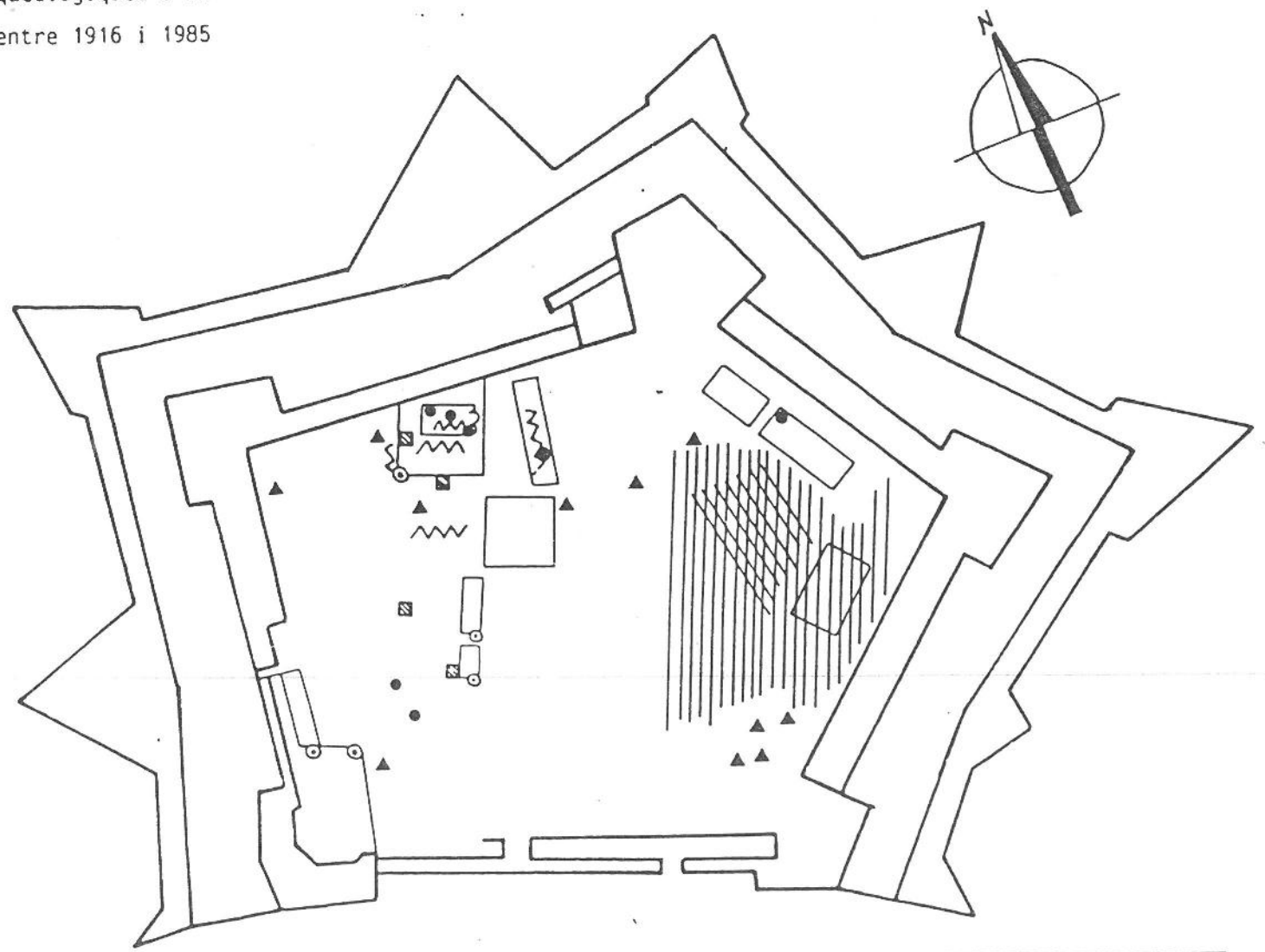
Posteriorment les excavacions s'han centrat de manera especial en aquest sector, exceptuant algun petit sondeig a la plaça d'armes de la fortificació del s. XIII, i la campanya de 1984, realitzada dintre un Pla de Lluita contra l'Atur, organitzat pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat, que va permetre la neteja i reexcavació de totes les zones estudiades anteriorment. La darrera campanya de treballs feta fins ara, va ésser la de 1985 a la factoria de salaons.

En aquesta nova etapa hi han treballat, en un primer moment, la delegació local del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas, i després el Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques, amb la direcció primer del Dr. M.Oliva i després de M.A. Martín, X.Nieto i J.M.Nolla. També hi va fer un parell de campanyes l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de Barcelona, sota la direcció del professor J. Maluquer de Motes.

El 1986 l'Ajuntament de Roses va adquirir el monument, i s'hi han realitzat diversos treballs de condicionament, que han permès que s'obris a la visita pública.

Les intervencions arqueològiques a la Ciutadella de Roses entre 1916 i 1985

- ▲ 1916-17
- 1934-38
- ⚡ 1945-47
- ▨ 1960-74
- ▩ 1976-85



RADIA DE ROSES

PROPOSTA D'ACTUACIO

PROPOSTA D'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA:

La Ciutadella de Roses, com ja hem dit en altres ocasions, és molt més que un jaciment arqueològic. Les actuacions que s'hi han de fer han de contemplar el valor del lloc com a parc arqueològic, com a monument arquitectònic i com a equipament cultural.

Des de la seva adquisició l'any 1986, l'Ajuntament hi ha realitzat una primera neteja que ha permès que fos obert a la visita pública. Creiem, però, que ara és el moment de recuperar els coneixements que s'han assolit al llarg dels anys. Les excavacions que es varen fer l'any 1984 durant la campanya del Pla contra l'Atur varen permetre fer una valoració de part de les restes trobades en excavacions velles al turó de Santa Maria. La manca de pressupostos per portar a terme la consolidació de les restes i la seva protecció, i també retirar les runes acumulades pels enderrocs o les terres d'excavació, però, varen fer que finalment moltes de les zones s'haguessin de tapar de nou.

Per això la proposta que fem ara, per una primera etapa es concreta en :

- 1- Posada en valor de les zones del "Barri Hel·lenístic" i la factoria de salaons.
- 2- Recuperar el perímetre i estructures interiors dels dos recintes medievals, així com neteja de la Porta de Terra renaixentista i accessos a la mateixa, i altres restes arquitectòniques.
- 3- Prospecció la zona de l'explanada central, pati d'armes de la Ciutadella renaixentista, per comprovar l'extensió i conservació del jaciment arqueològic a tot aquest sector.
- 4- Fer sondetjos de prospecció a l'interior de la caserna de cavalleria del s. XVII i del recinte fortificat interior de l'angle sud-oest de la Ciutadella.

Aquestes tasques permetrien obtenir un estat de la qüestió sobre conservació i necessitats d'estudi del jaciment, estudiar i documentar les restes medievals previament a la seva consolidació i/o restauració i deslliurar alguns espais que poden ésser utilitzats per a instal·lar-hi equipaments culturals, necessaris per al desenvolupament de la funció de difusió cultural que ha d'acomplir. En altres etapes es podran continuar els treballs d'investigació en el jaciment.

Actuacions arqueològiques.

- 1- El "Barri Hel·lenístic" i la factoria de salaons.

S'ha de fer una neteja arqueològica dels dos llocs, recuperació de nivells de circulació i consolidació de murs. Els dos primers punts d'aquest treball està previst que es portin a terme durant els mesos de juliol i agost per medi de camps de treball de Joventut, segons projecte presentat al Servei

d'Arqueologia per iniciativa de l'Ajuntament, i comptant amb la deguda direcció per personal tècnic, ja que tots els torns dels camps comptaran amb un arqueòleg. Inmediatament després de feta la neteja s'ha de procedir a la consolidació de murs, que és especialment necessària al "Barri Hel·lenístic". La tècnica constructiva emprada a la factoria de salaons, els murs d'encofrat, ha fet que les estructures ens arribessin en un estat bastant satisfactori. Contràriament, el sistema utilitzat per fer els murs del B.H., la paret bastida amb pedres de tamany i formes irregulars, posades en sec, i conservades en molt poca alçada (possiblement el que n'ha quedat és el fonament i sòcol, i l'elevació devia ésser de tovot), fan que estiguin en un greu estat de deterioració, malgrat el fet de què durant les campanyes d'excavació es varen anar consolidant. Creiem que en aquest cas s'hauria de fer un projecte de consolidació per part d'un tècnic, que segurament hauria de contemplar la restauració parcial d'aquest murs.

2- Recuperació dels recintes medievals.

Les dues fortificacions medievals, el recinte alt medieval que encercla la zona monàstica i el recinte dels segles XIII i XIV són sens dubte la zona de la Ciutadella que actualment conserva més acumulació de runes. S'ha de fer una neteja a fons de tot el lloc, retirant tots aquests apilonaments que actualment enmascaren el seu estat de conservació, i una excavació superficial per tal de veure si es pot recuperar el traçat urbà de la població medieval, del qual actualment en tenim notícia a través de l'estudi de quatre capbreus realitzat darrerament per M. Pujol. Segons sembla, una part d'aquesta ocupació, corresponent a l'angle nord-oest del recinte dels s. XIII-XIV, va ésser arrasada per l'explosió d'un polvorí a finals del s. XVII.

Aquesta zona es podria deixar preparada per continuar-hi, en la segona fase, excavacions en extensió als jaciments romà i colonial. També per a la segona fase creiem que s'hauria de deixar la reexcavació de la zona del claustre i àbsis meridional de l'església de Santa Maria que permetria obtenir una seqüència estratigràfica d'èpoques tan poc conegudes com són tot el període entre els segles V a l'XI. En aquesta segona fase a més es podria destapar tota la zona excavada dintre l'edifici annex al mur est de la fortificació medieval, a l'interior del qual es conserva part de la necròpolis baix-imperial, i en la que s'ha constatat l'existència de nivells colonials, l'excavació dels quals s'hauria de continuar.

A més proposem també que es realitzi una neteja arqueològica de la zona de la Porta de Terra i de les restes construïdes que es conserven precariament prop del parament de la fortificació entre els baluards de Sant Andreu i de Sant Jaume. Una part d'aquestes restes correspon a una església i caldria veure si s'han de consolidar.

3- Prospecció de la plaça d'armes.

Aquesta gran extensió, que ocupa tota la part central plana de la Ciutadella, ha estat objecte de dos sondeigs en el període 1975-84, amb el resultat en ambdós casos de la troballa només de materials arqueològics, encara que abundants, no relacionats amb restes constructives. Aquest fet, junt amb el resultat de treballs anteriors als nostres, ha permès interpretar que hi va haver un arrasament de part del sector en el moment de construcció de la Ciutadella moderna, que cal comprovar i veure quin abast té per a planificar-hi la futura investigació.

4- Sondeigs a l'interior de la caserna de cavalleria i del fort de la Ciutadella moderna.

La prospecció d'aquests dos recintes podria deslliurar uns espais aptes per a la instal·lació d'unes primeres infraestructures utilitzables per a les tasques didàctiques d'explicació del jaciment i altres treballs de difusió i per instal·lacions de suport a la futura investigació, magatzems, zones de treball de laboratori, etc.

Aquest treball és especialment necessari en el cas del recinte fortificat, ja que es troba prop o sobre la suposada zona portuària medieval.

Una vegada aconclerts aquests quatre punts, es podrà posar en funcionament un primer circuit de visita a l'interior del recinte, que contempli les zones antigues que han estat excavades de manera definitiva, "Barri Hel·lenístic" i factoria de salaons, les restes medievals més monumentals, de cronologia a partir del s. XI i la fortificació moderna. Aquests treballs permetran també poder treballar en la restauració/consolidació de les estructures medievals que ho necessitin.

En una segona fase, caldrà reexcavar les zones medievals excavades als anys quaranta-cinquanta, per a la recuperació de les restes de les etapes visigòtica i medieval més vella, com hem dit al punt 2. Una vegada feta aquesta tasca es podrà realitzar un projecte a llarg termini que contempli l'excavació i estudi integral de totes les zones arqueològiques conservades.

CIUTADELLA DE ROSES



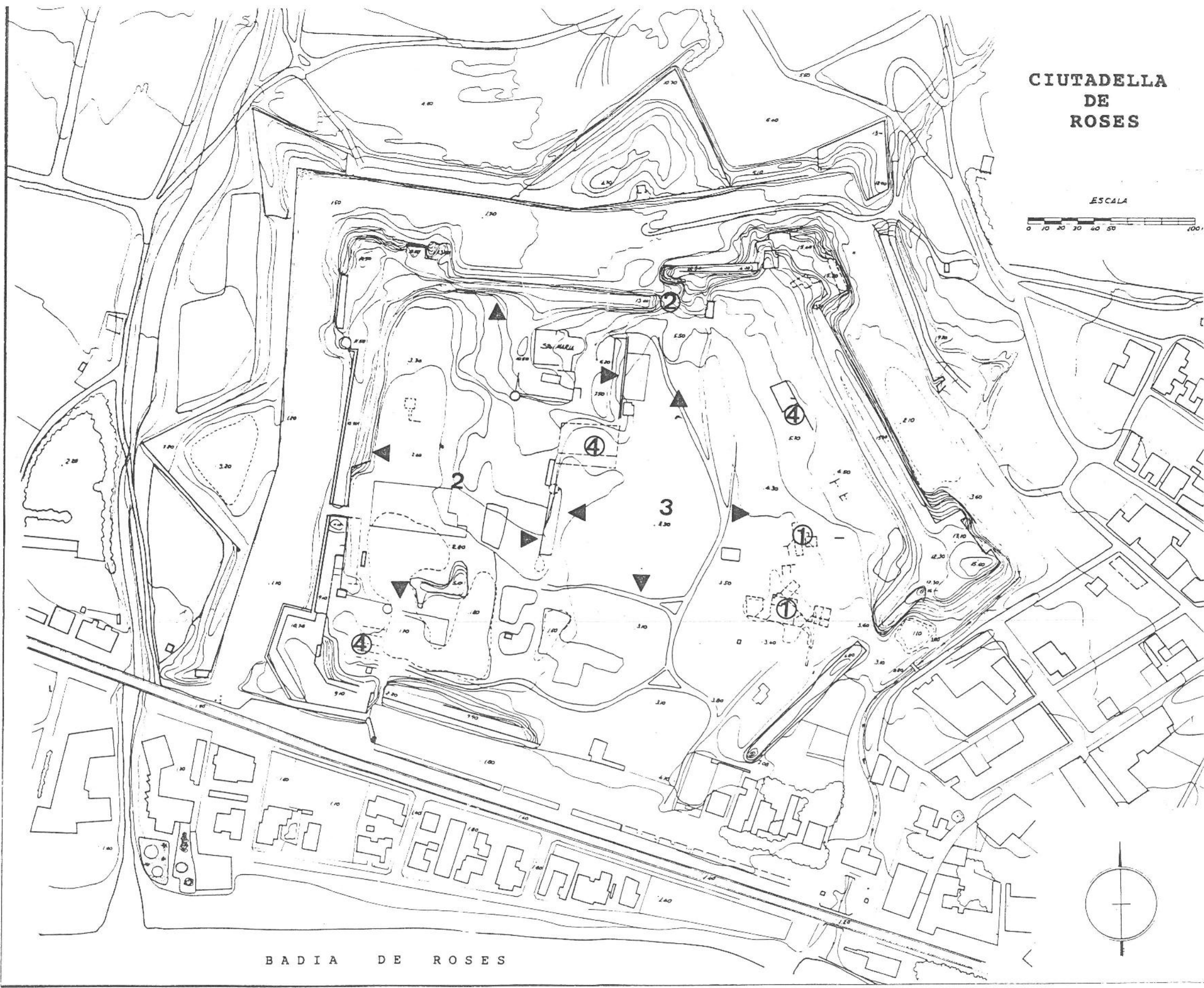
PROPOSTA D'ACTUACIO ARQUEOLOGICA
Primera fase- 1993-95.

1- Posada en valor de les zones excavades del Barri Hel·lenístic i la factoria de salaons. ○

2- Recuperació del perímetre i estructures interiors dels recintes medievals. ◀ ▶
Neteja de la Porta de terra i els seus accessos. ○

3- Prospecció del pati d'armes de la Ciutadella renaixentista ◀ ▶

4- Sondetjos de prospecció a l'interior de la caserna de cavalleria, edifici al nord del B.H. i recinte fortificat interior de l'angle SO. ○



BADIA DE ROSES

3.- PROPOSTA D'ACTUACIÓ ARQUITECTÒNICA

3.1. CRITERIS GENERALS:

En aquests moments es planteja el desenvolupament d'una operació global per recuperar el conjunt del monument, per al ple ús social del mateix. En aquest sentit es plantejen tres nivells d'intervenció:

1.- Estudi integral de les restes conservades en el conjunt de la Ciutadella. Mitjançant l'excavació arqueològica sistemàtica de tots els diferents sectors i la recerca documental s'obindrà un coneixement permenoritzat de les restes arquitectòniques existents, que servirà de base per la posterior restauració i adequació. També es podrà obtenir un coneixement històric ampli de la importància que han tingut les diferents cultures en la ocupació del nucli primitiu de Roses.

2.- Procés de restauració i consolidació general que ha de permetre conservar en millors condicions l'arquitectura i les restes arqueològiques existents dins l'àmbit de la Ciutadella, que han d'oferir un ampli ventall d'èpoques històriques, amb les seves corresponents estructures arquitectòniques visitables en condicions òptimes (grecs, romans, visigots, època medieval, renaixement, neoclassicisme...).

La restauració ha de basar-se en criteris de respecte i valoració de les restes antigues existents, i serà formulada a partir de la practica arquitectònica contemporània, diferenciant i integrant alhora les parts originals i les restituïdes.

3.- Adequació del conjunt monumental per a la seva visita, de forma que permeti la comprensió dels seus valors culturals (històrics, arquitectònics, artístics...) tant des de la prespectiva del públic en general com del més especialista. Per a aquesta finalitat és previst dotar-lo dels equipaments necessaris d'arribada, informació i investigació.

El propi monument és l'objecte central de les actuacions que es proposen. En aquest sentit es valora la seva conservació, el seu coneixement, la contemplació de totes les seves parts tant des de l'exterior com del interior i finalment també la seva difusió.

Per això es planteja com a bàsic poder-hi efectuar una visita que permeti conèixer a fons aquest producte històric-arquitectònic, de tanta complexitat. Altres usos del conjunt monumental es plantejen únicament com a subdiàris o esporàdics. Per aquest motiu el Pla Director no planteja altres instal·lacions permanents que no siguin les pròpies de l'acollida als visitants i investigadors, senyalització i exposició dels materials arqueològics trobats en el recinte, a més d'un petit auditori a Santa Maria i un espai polivalent obert per a usos culturals esporàdics, massius, davant el recinte medieval.

L'estudi històric

L'estudi històric del conjunt de la Ciutadella de Roses, es basarà en una permanent articulació entre l'excavació arqueològica i l'exploració arquitectònica integral de totes les seves parts.

En un altre aspecte, caldrà acabar la recerca documental que faci referència a l'àmbit del monument, tant escrita com gràfica, que ha de completar el coneixement històric i arquitectònic de la Ciutadella.

La restauració arquitectònica

En la restauració que es planteja a partir d'ara, cal valorar sobretot el caràcter tancat del recinte delimitat per la muralla renaixentista.

La integració de la Ciutadella al conjunt urbà de Roses s'ha de produir plantejant una certa automarginació d'aquella respecte la vila actual. La importància de la Ciutadella, tant pel seu tamany com per l'interès de les restes que conserva, i donada la seva especificitat concreta, fa que es plantegi el manteniment del caràcter tancat del seu recinte primitiu sense defugir la possibilitat d'ús col·lectiu per actes culturals.

Per això es planteja potenciar els dos únics portals d'accés a l'interior, que des de l'inici havien funcionat; el portal de mar i la porta de terra.

Cal la recuperació tant de les muralles i baluards del segle XVI com del fossat perimetral que es desenvolupa en el seu entorn, valorant per cada sector el grau d'intervenció més adient en funció de l'estat de conservació actual, mantenint inclús el seu traçat en els sectors més malmesos, com en el cas del baluard de Santa Maria on caldrà solucionar a nivell arquitectònic des d'un punt de vista més conceptual la recuperació del seu perímetre.

Cal diferenciar clarament el caràcter arquitectònic dels diferents recintes inclosos dins la Ciutadella, amb actuacions específiques que permetin una correcta comprensió de les diferents etapes cronològiques conservades. (Cenobi, recinte baix medieval, fortí, restes gregues i romanes...).

En definitiva es tracta de mantenir el conjunt com un parc arquitectònic i arqueològic que permeti mostrar als visitants i investigadors les restes conservades de tant variada cronologia.

3.2. USOS I CIRCULACIONS

La present documentació planteja la reordenació general dels usos en aquest conjunt, i la definició de les diferents circulacions que es preveuen per la seva visita. En qualsevol cas, i donat que en aquest moment no s'han executat els treballs d'excavació i d'investigació necessaris per la completa comprensió del monument, es tracta únicament de posar al descobert les restes fins ara trobades i permetre el seu examen possibilitant conèixer els vestigis posats al descobert per les excavacions. A mesura que els treballs d'investigació avancin, possiblement caldrà reconsiderar alguns usos o recorreguts inicialment previstos, sempre en funció de les restes aparegudes.

A l'interior del recinte es planteja un petit paquet de serveis per acolliment dels visitants, control i sala explicativa del monument, la qual quedarà ubicada ocupant una franja rectangular adossada a la part posterior de l'actual porta de mar i muralla.

També dins el recinte de la Ciutadella renaixentista, és col·locarà un altre petit equipament ocupant la zona de l'antic edifici d'oficials, que presenta encara una façana en bon estat, l'estructura de la qual permet la seva reutilització. Es tracta d'un petit edifici per a ús d'investigadors i arqueòlegs que hagin de desenvolupar la seva feina en aquest recinte. L'ús es complementaria amb un sector destinat al lleure i descans de visitants (bar, restaurant,...). Finalment en el baluard de Sant Andreu es procedirà a recuperar i consolidar les naus existents com a magatzem, al servei del propi funcionament i manteniment del conjunt així com, per a guardar materials necessaris pels treballs arqueològics i de restauració.

Quant a la zona medieval, únicament es contempla la recuperació de l'església de Santa Maria per a concerts i actes culturals minoritaris, i la instal·lació d'un petit museu arqueològic situat a la franja oest al costat de la cara interior de la muralla del s. XVI.

La zona de l'antic fortí, situada en l'angle sud-oest es mantindrà com a zona visitable i sense cap ús concret, que no siguin exposicions temporals de dimensions reduïdes.

Els espais més residuals situats entre les diferents àrees arquitectòniques i arqueològiques esdevindran buits de contingut físic, i únicament tindran tractaments de pavimentació i vegetació, concordants amb el caràcter visual i paisatgístic de les diferents zones descrites i la seva arquitectura.

El recorregut previst pel conjunt de la Ciutadella, parteix d'un itinerari principal que permet el coneixement de l'indret a nivell general. A partir d'ell es plantegen un seguit de recorreguts més concrets que abracen àmbits temàtics i

més sectorials, que s'utilitzaran per aquells visitants interessats en cada cas concret.

L'itinerari general seguirà, bàsicament de forma cronològica, l'evolució arquitectònica del conjunt de la Ciutadella, començant pels sectors més primitius fins arribar a les etapes més recents, obtenint-se d'aquesta manera un coneixement prou acurat de les diverses fases constructives que inclou l'àmbit de la Ciutadella.

El recorregut s'inicià a la porta de mar, lloc on s'accedeix al recinte des de l'exterior, i on hi haurà el control d'accés. En aquesta mateixa àrea hi haurà l'exposició sobre la història del monument i un muntatge videogràfic explicatiu de la seva evolució arquitectònica fent incidència en les diferents etapes de la seva construcció i història.

A partir d'aquest àmbit s'anirà a visitar l'àrea on es conserven les restes arqueològiques de les cultures grega i romana, situades bàsicament en el sector est de la esplanada central.

En funció de la realització de les noves excavacions, sembla que també serà possible contemplar més restes d'aquestes en altres zones de la Ciutadella.

La visita continuarà seguint en direcció nord i oest, fins arribar a l'exterior de la muralla baix medieval que serà contemplada per fora i en direcció nord-sud fins entrar al recinte medieval per baix, on sembla clar hi havia un accés original. La contemplació de l'interior de la vila, ens obliga a visitar sobretot el recinte de l'antic cenobi amb la primera muralla defensiva i torre circular, l'església de Santa Maria i el seu petit claustre. Des de aquest àmbit es podrà optar per fer una visita al museu arqueològic situat a la cara oest del recinte i/o travessar la vila medieval per anar a contemplar l'antic fortí, que ocupava el baluard de sud-oest i una petita àrea annexa davant la muralla baix-medieval de migdia.

Sortint del fortí hom es dirigirà al pas de ronda de la muralla renaixentista que podrà visitar iniciant el recorregut en el pròpi fortí i seguint les muralles i baluards fins arribar al de Sant Jordi, des d'on es descendirà per dirigir-se al portal de terra, tot passant abans per l'àrea de descans i lleure situada a l'antic edifici d'oficials.

Des de el portal de terra es podrà travessar el fossat per dirigir-se a la contraguardia, les llunetes, revellins i al fossat perimetral, que es preveu convertir en zona d'aigua.

3.3. SECTORS D'ACTUACIÓ

En aquest apartat es detallen les actuacions que el Pla proposa realitzar, desglosades per sectors homogenis en el conjunt de la Ciutadella.

Muralles renaixentistes

- Sector de migdia

Descripció i estat actual:

Correspon al tram entre el baluard del Fortí i el de Santa Maria, actualment enrunat. En aquest sector es conserva en bon estat el baluard corresponent al fortí i un tram de muralla d'uns 100 m de longitud. A més conserva en part el talud de terres de l'interior. Contràriament el sector esquerra de la muralla es ensorrat fins a nivell de l'actual paviment del passeig exterior. Es conserva en bon estat la porta de mar. Els primers xalets de la filera situada a continuació de la muralla foren construïts damunt les restes de l'antic baluard de Santa Maria, del qual n'es visible la base del mur més proper a la porta de mar.

Usos previstos:

Espai visitable. Pas públic seguint el pas de ronda superior. A la banda interior del sector enderrocat i a la porta de mar, equipament destinat a acollida dels visitants i despatx d'entrades. Guixeta pel guarda, petit magatzem i sala explicativa del monument.

Actuació proposada:

Excavació arqueològica del sector. Restauració parcial del tram de muralla i baluard conservats.

Adequació per l'ús públic del pas de ronda i accés amb escales adossades al talud interior de la muralla. Restitució volumètrica de la part de muralla destruïda amb obra ceràmica diferenciada de la part original.

Execució de l'equipament públic indicat abans que ocupi una franja de solar sensiblement rectangular adossada al mur i porta d'accés de la muralla. Recuperació paulatina del traçat del baluard de Santa Maria. Amb rebaix del nivell del passeig exterior. Tractament de paviments i acabats que defineixin el seu perímetre, facilitant-ne una lectura exterior més conceptual.

- Muralla de ponent i baluard de Sant Jordi:

Descripció i estat actual:

El tram de muralla que va del baluard del Fortí al de Sant Jordi presenta un bon estat de conservació, a excepció dels seus coronaments que han desaparegut i alguns sectors puntuals de paraments parcialment deteriorats. Pel que fa al baluard de Sant Jordi és en part destruït per efectes de la voladura dels francesos. Manté en peu fragments del seu perímetre murat sobretot per la cara oest i sud, mentre que la banda nord és més malmesa.

Al xanfrà amb la cara est conserva alguns trossos de gran tamany de panys de paret de maçoneria esberlats per l'efecte de la seva voladura. A la base de la banda est es conserva un tunel que comunica amb el fossat exterior.

La existència del plànol de J. Calvi de l'any 1552, ha permès conèixer que la muralla de la ciutat medieval per aquella banda presentava un traçat similar al de la muralla renaixentista, i pel que sembla aquella hauria quedat soterrada en el gruix de les noves muralles. Actualment només és visible un petit fragment de muralla medieval de la cara oest del primitiu recinte. La resta pot estar sota la terra del talud de la muralla del segle XVI.

Per la cara interior la muralla en aquest sector presenta un mur de maçoneria en bon estat de conservació.

Usos previstos:

Espais visitables. Pas públic seguint el pas de ronda superior. Pràcticament adossat a la cara interior d'aquest tram es planteja la ubicació d'un petit museu arqueològic.

Actuació proposada:

Restauració puntual dels trams i coronament de muralla deteriorats amb fàbrica de ceràmica. Restitució de coronaments del mur.

Consolidació i restauració del baluard de Sant Jordi. Adequació per a l'ús públic del pas de ronda superior.

Realització de cates arqueològiques que permetin comprovar l'existència o no de la muralla medieval a l'interior del mur i baluard renaixentistes. En cas d'obtenir-ne resultats positius es planteja la seva recuperació, amb buidat parcial de terres d'aquell sector, i la construcció annexe del museu arqueològic de la Ciutadella, que podria ocupar una àrea col·lin-

dant amb la muralla medieval i inclús bona part de l'interior del baluard de Sant Jordi que parcialment també caldria buidar de terres.

Es considera adient el seu emplaçament en aquest sector ja que es tracta d'una zona de cota baixa respecte el conjunt de l'interior de la Ciutadella, i específicament de l'àrea del recinte medieval. És un sector bastant marginal i per altra part, com ja s'ha dit, la possible existència de la muralla medieval amagada, crea una expectativa i possibilitats complementàries per la seva recuperació i integració en el conjunt d'espais que pugui generar l'esmentat equipament.

Aquest haurà de ser una edificació d'estructura horitzontal sense sobresortir en cap cas d'una alçada raonable respecte el conjunt i amb acabats molt uniformes i poc diferenciats entre sí.

- Muralla nord, Reducte, porta de terra i baluard de Sant Andreu:

Descripció i estat actual

La muralla presenta un bon estat de conservació. Únicament són malmeses algunes parts del seu coronament i la porta de terra que es troba enderrocada en la seva totalitat. Pel que fa al Reducte, únicament cal restituir en part la fàbrica corresponent al cos superior, per sobre de la cornisa de secció circular. Quant al baluard de Sant Andreu presenta el mur exterior molt deteriorat i només el conserva en part a la banda est. Es mantenen en peu alguns dels murs de contraford de la muralla i l'estructura d'arcs del seu interior. Malmés per efectes de la seva voladura. Al seu interior s'hi conserven les restes de quatre antics edificis rectangulars que eren coberts amb volta de maçoneria.

Usos previstos

Espais visitables. Pas públic seguint el pas de ronda superior. Recuperació del portal de terra per connexió amb el fossat i les contramuralles exteriors.

Actuació proposada

Restauració puntual de trams i coronament de muralla deteriorats amb obra nova de rajol ceràmic. Adequació per a l'ús públic del pas de ronda superior. Consolidació i restauració del baluard de Sant Andreu. Construcció d'un nou portal de terra.

Recuperació com a equipament per a magatzems pel funcionament del conjunt de la Ciutadella de les naus existents al baluard. El grau d'intervenció en la restitució del baluard serà parcial, depenent d'aspectes ambientals i paisatgístics del seu estat actual.

- Muralla est i baluard de Sant Jaume:

Descripció i estat actual

Actualment la muralla del segle XVI a la banda est presenta dos sectors diferenciats, que queden separats pel baluard de Sant Jaume. Primerament, i seguint el sentit del recorregut iniciat, trobem un pany de muralla ben conservat que arriba fins l'esmentat baluard.

Després del baluard trobem un primer fragment d'uns 30 m que també és en bon estat de conservació, però a continuació la muralla és enderrocada fins al nivell de terra, quedant les seves restes tirades en el mateix lloc, fins enllaçar amb les parcel·les de les cases existents a la zona de l'antic baluard de Santa Maria.

Quant al baluard de Sant Jaume presenta la banda de sud i est consolidada per un mur de formigó d'uns 2,5 m d'alçada. En canvi la banda de nord i est manté alguns panys de mur originals consolidables i altres amb el full exterior practicament perdut.

Usos previstos

Espais visitables. Pas públic seguint el pas de ronda superior.

Actuació proposada

Restauració puntual del tram conservat i coronament de muralla amb fàbrica nova de rajol. Consolidació i restauració de les parts del baluard que ho permetin amb el mateix tipus de material diferenciat.

També es procedirà a revestir l'actual mur de formigó amb el mateix tipus de rajol ceràmic que a la resta. Alhora de valorar el grau d'intervenció en la restitució del volum del baluard (alçada, opacitat...) es consideraran aspectes ambientals i de cost i de paisatge en el context. Adequació per a l'ús públic del pas de ronda superior, amb construcció d'escalles en el talud de terra existent i regularització del mateix.

Quant al sector enderrocant, es planteja la possibilitat de recuperar els fragments conservats en el mateix lloc, reposant-los per tal de possibilitar almenys una reconstrucció parcial del mur primitiu, donat que el material es conserva en el mateix lloc.

- Barri Helenistic i vila romana

Descripció i estat actual

En el sector que ocupa el barri Helenistic els treballs arqueològics efectuats fins ara, han posat al descobert un conjunt de trams de carrers, que segueixen un traçat reticular segons el model urbanístic hipodàmic, i diferents edificacions

que probablement eren destinades a activitats artesanals, com la fabricació de ceràmica negra campaniana.

Amb la arribada dels romans en el segle II a. C. la ciutat va decaure i s'integrà en l'esfera d'Empúries. No serà fins al segle III d. C. quan Rhode recupera importància i esdevé un centre comercial important.

Les excavacions han permès recuperar part de restes corresponents a aquesta época en que era una gran vila romana, amb una part que funcionaba com una factoria de salaons de peix.

Actualment les restes arqueologiques excavades es troben poc cuidades i amb bardisses i altres matolls que les fan dificilment apreciables en el seu conjunt.

Per altra part la continuació dels treballs d'excavació poden posar a la llum altres restes complementàries d'aquell àmbit.

Usos previstos

Atès l'interès que ofereixen en el seu conjunt, es planteja el seu manteniment i potenciació com a espai visitable que iniciarà el circuit de visites general interior de la Ciutatella.

Actuació proposada

Continuació dels treballs d'excavació arqueològica, ampliant paulatinament l'àmbit de les restes visitables.

Consolidació arquitectònica de les mateixes per evitar el seu deteriorament.

- Antic cenobi de Santa Maria

Descripció i estat actual

Durant el segle XI es construí l'església de Santa Maria, de la qual s'en conserven restes, en part reconstruïdes durant les obres de restauració que s'hi efectuaren en els anys 70. L'edifici manté l'estructura original amb tres naus, transepte i capçalera amb tres absis semicirculars, amb decoració lombarda. Es conserva part de la volta de la nau lateral dreta i la dels braços del transepte. La corresponent a l'absis principal és reconstruïda. El portal d'accés també fou reconstruït aprofitant les peces trobades en el mateix lloc. A migdia de

l'església es conserven restes de l'antic claustre i runes de les dependències annexes que formaven part del monestir. Al seu voltant hi ha parts de muralla i un important fragment d'una torre defensiva de planta circular.

A l'interior de l'església s'hi han realitzat excavacions parcials que han afectat part del transepte i l'absidiola dreta. Fa un any es varen realitzar obres de consolidació i neteja de les parts originals conservades i es dotà l'indret de llum i d'un paviment reversible, per tal de no impedir noves excavacions arqueològiques.

Usos previstos

L'àmbit del primitiu cenobi serà una zona visitable on es contemplaran les restes conservades. L'interior de l'església de Santa Maria s'adequarà per a sala de concerts, teatre i altres esdeveniments culturals similars de concurrència de públic mitjana o petita.

Actuació proposada

Continuació dels treballs d'excavació arqueològica en tot l'àmbit de l'antic monestir. En funció de l'interès de les restes que apareguin es determinarà si es conserven a la vista o bé s'eliminen després d'estudiar-les.

Restauració i consolidació definitiva de les restes de l'església de Santa Maria i claustre annex, amb pavimentació dels seus diferents àmbits amb lloses de pedra. Cubrició de l'espai de l'església amb coberta de planxa sobre estructura metàl·lica en gelosia i fusta. Es planteja la necessitat de diferenciar clarament la intervenció actual respecte les parts originals conservades, per tal de no desvirtuar el seu contingut històric amb preteses reconstruccions històriques del monument.

Recuperació del perímetre recinte emmurallat del monestir refent part dels murs que el defineixen i consolidant la torre defensiva.

- Conjunt de les muralles baix-medievals

Descripció i estat actual

Es tracta de les restes conservades de la muralla i torres defensives que protegien la ciutat medieval. Actualment la banda est de l'antic nucli urbà és el que conserva millor la seva muralla. També resulta important el tram conservat en el sector sud-oest del recinte. En conjunt es tracta d'unes restes

amb entitat suficient com per delimitar conjuntament amb el monestir un àmbit clarament personalitzat dins el recinte més ampli de la Ciutadella.

Com ja s'ha dit abans poden apareixer altres fragments a l'interior del gruix de terres de la muralla renaixentista de la banda oest i del baluard de Sant Jordi.

Usos previstos

La restauració d'aquest conjunt permetrà la seva millor contemplació i també l'accés a l'interior d'algunes de les seves torres.

Actuació proposada

Excavació arqueològica que ha de permetre resseguir amb exactitud el traçat del conjunt de la muralla.

Potenciació del caràcter de clos tancat que tenia el recinte medieval amb les muralles restaurades, restituint algunes de les parts més malmeses amb obra de fàbrica de rajol manual i recuperant el fossat exterior per millorar la seva contemplació externa. Consolidació de les torres. L'accés principal a l'interior del recinte es planteja per la part central de la banda sud de les muralles, i més accidentalment es mantindrà un petit accés a l'extrem nord, prop de la porta de terra de la Ciutadella.

Encara que de construcció posterior, es planteja el manteniment de la muralla interior de l'antic fortí, que enllaça la muralla medieval i la renaixentista per la banda de mar, que delimita un recinte de petit tamany.

- Àmbit interior de la ciutat medieval

Descripció i estat actual

Actualment no és possible contemplar les restes existents dels fragments d'edificis de l'interior del recinte delimitat per les muralles medievals, atès que tot el conjunt és cobert per terres i matolls. Únicament són visibles algunes restes a l'extrem sud-oest d'aquell àmbit i prop de la cara interior de la muralla de la banda est.

Usos previstos

En funció de les troballes que es puguin realitzar i del seu interès s'haurà de definir la seva funció.

Actuació proposada

Abans s'ha parlat de l'antic recinte del monestir. Ara cal centrar-se en la resta del conjunt medieval. En aquest àmbit cal procedir a excavacions arqueològiques generals que han de permetre recuperar restes medievals i d'altres èpoques anteriors. Consolidació dels que presentin interès arqueològic i històric.

Tractaments diferenciats quant a acabats de pavimentació que indiquin un caràcter més fragmentari dels espais, en funció de les restes i els diferents sectors de la vila medieval. Plantació vegetal limitada en àrees adients. Arbrat marcant eixos concrets que facilitin el recorregut.

- Àrea central de la Ciutadella

Descripció i estat actual

Es tracta d'una ampla zona actualment buida, que tradicionalment havia servit com a pati d'armes de la Ciutadella. Queda delimitada per la muralla medieval, el portal de terra, l'antiga residència d'oficials, l'Hospital i les restes grecoromanes excavades.

Actualment una línia d'enllumenat travessa el recinte d'oest a est.

Usos prevists

Adequació a nivell de tractament de paviments i de serveis per a activitats multidisciplinars culturals.

Actuació proposada

Tractament dels espais exteriors i colindants a la muralla del segle XIV, amb materials de caràcter neutre a nivell de pavimentacions i sense edificacions ni vegetació excessiva, per tal de permetre la recuperació de la muralla. Es planteja una gran àrea central buida que permeti la celebració d'actes culturals prenent com a fons la muralla medieval i el conjunt de l'església de Santa Maria. Els límits d'aquest sector s'hauran d'adaptar en la seva geometria a la possible existència de més restes greges i romanes en el subsòl.

Eliminació de la línia elèctrica que travessa l'àmbit de la Ciutadella.

A les restes de l'antic edifici d'oficials es preveu ubicar-hi una àrea de descans, per facilitar la visita al re-

cinte. Per això caldrà plantejar la seva restauració. També pot incloure un petit magatzem per les excavacions i serveis de manteniment. Aquest equipament quedarà complementat amb la recuperació de les sales existents a l'interior del baluard de Sant Andreu que, degudament consolidades i rehabilitades poden funcionar com a magatzems i serveis complementaris de manteniment del conjunt de la Ciutadella.

- Exterior del recinte. Fossat i contramuralles exteriors

Descripció i estat actual

Es tracta d'un ample recinte que parteix dels límits definits pel pentàgon de les muralles i baluards de la Ciutadella. En primer lloc hi ha el fossat perimetral, d'amplies dimensions, que separa el recinte tancat, del exterior. Seguint el seu perímetre per la seva cara exterior hi ha les mitges llunes, situades davant les muralles lineals de la Ciutadella, i les contraguards que afronten amb els baluards a l'altra banda del fossat.

Les que es mantenen presenten en general un estat de conservació mitjà, recuperable. En l'actualitat no són visibles les mitges llunes que afrontaven amb la Ciutadella per la banda est.

Usos prevists

En conjunt es tracta d'anar recuperant aquests àmbits exteriors per al lleure públic, on poder-hi desenvolupar activitats més relacionades amb el funcionament d'un parc urbà.

Actuació proposada

Quant al fossat es planteja la seva recuperació com a espai verd amb vegetació adequada, que no tapi excessivament el conjunt de la muralla i baluards, i també es planteja la opció de transformar-lo, almenys en part, en una espècie de canal navegable amb petites embarcacions manuals, per a ús públic.

L'àmbit dels glacis exteriors tindran un tractament de parc urbà i zones verdes. Les mitges-llunes i contraguards seran també utilitzables per al mateix ús, amb recuperació del camí de ronda que es potenciarà per permetre la connexió dels diferents àmbits. En aquest cas hi haurà predomini de la vegetació baixa i l'herba per tal de no desvirtuar el caràcter d'aquelles fortificacions. La comunicació des de l'interior de la Ciutadella, amb aquest àmbit exterior es farà per un pont que travessarà el fossat des de la porta de terra.

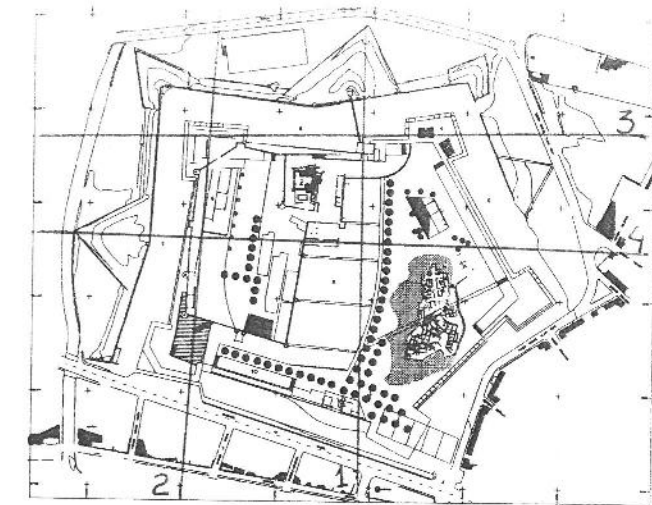
PREVISIÓ DE FASES D'ACTUACIÓ EN LA RECUPERACIÓ DE LA CIUTADELLA

- 1993.- Inici restauració muralles renaixentistes. Muralles sud i est i baluard de St. Jaume. Recuperació traçat recinte muralla medieval, i restes edificacions d'aquell sector i cenobi.
Consolidació restes zona helenística i romana.
- 1994.- Consolidació baluards de St. Andreu i St. Jordi. Reduc-te i restitució de la Porta de Terra. Restauració i consolidació muralles medievals. Recuperació antic Fortí i muralla. Muralla de ponent.
- 1995.- Construcció equipament d'accés i esplanada central. Paviments i tractament espais buits. Restauració definitiva de l'església de Sta. Maria. Inici treballs Museu Arqueològic.
- 1995 - 97.- Adequació equipament a l'antic edifici d'oficials. Continuació treballs Museu Arqueològic. Recuperació espai antic baluard de Sta. Maria.
Recuperació del fossat perimetral com espai d'aigua i lleure. Recuperació contramuralles exteriors i espais annexes.

- Al marge d'aquestes previsions, les campanyes d'excavació que s'iniciaran al setembre, poden fer variar les previsions en funció dels resultats que s'obtinguin.

PLANOLS

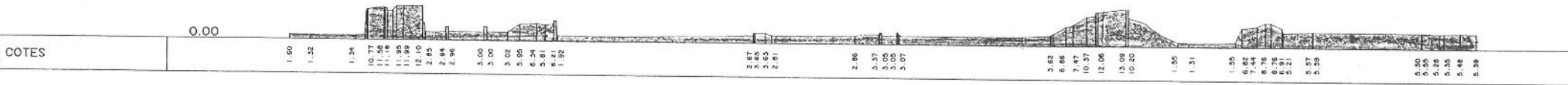
49



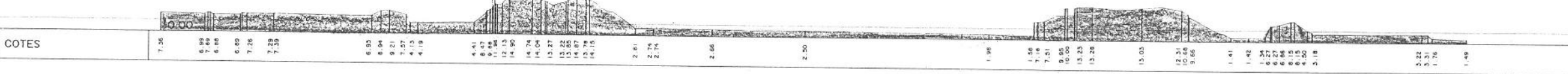
SECCIO CIUTADELLA 1



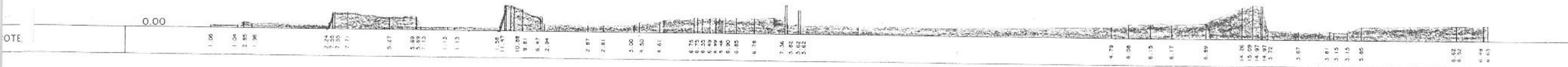
SECCIO CIUTADELLA 2



SECCIO CIUTADELLA 3



SECCIO CIUTADELLA 4



GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE CULTURA
DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL

DIPUTACIÓ DE GIRONA
SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS

AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
obra PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES

municipi ROSES
comarca ALT EMPORDA
plànol núm. 11 ESTAT ACTUAL

SECCIONS
expedient 2.45.02
planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerrà
data JULIOL-1.993
equip redactor

Ramón Castells i Llagovera
Arquitecte: Cap de Seccio d'inspecció
Tècnica de Cultura a Girona

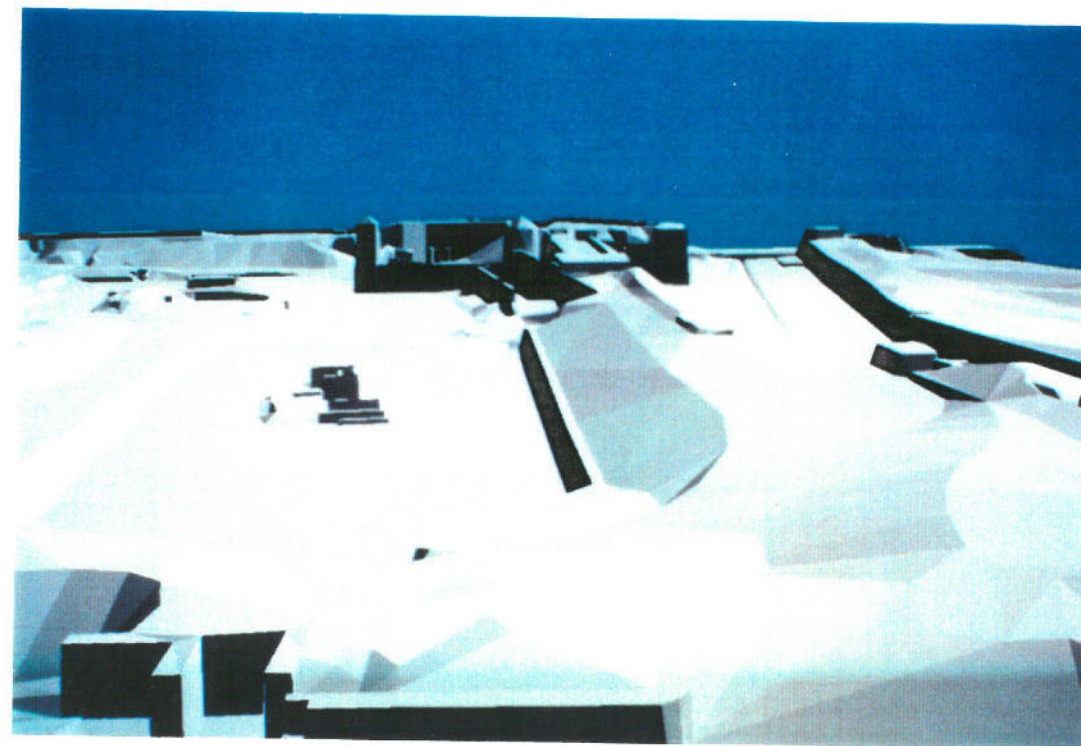
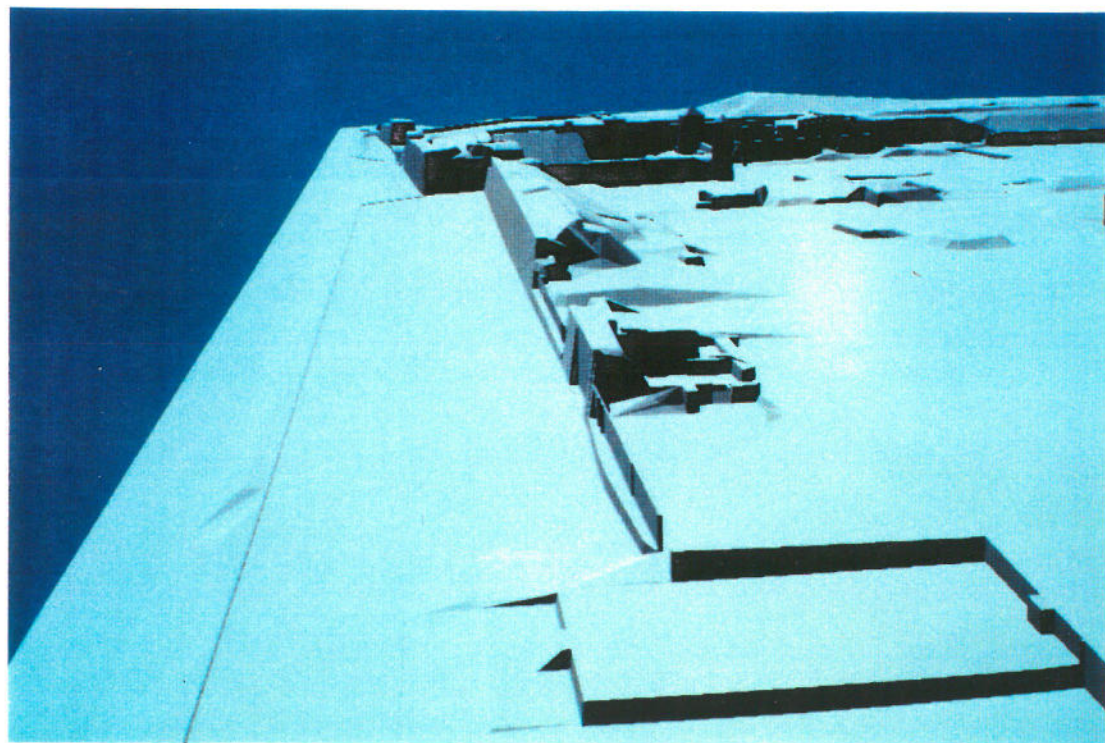
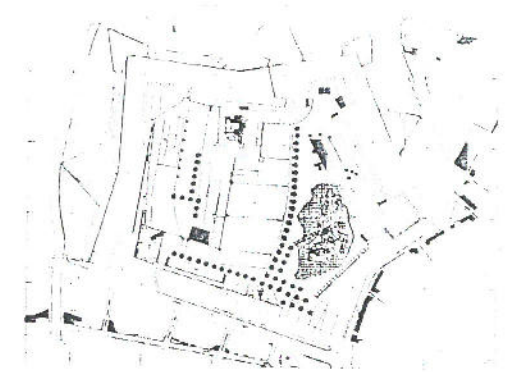
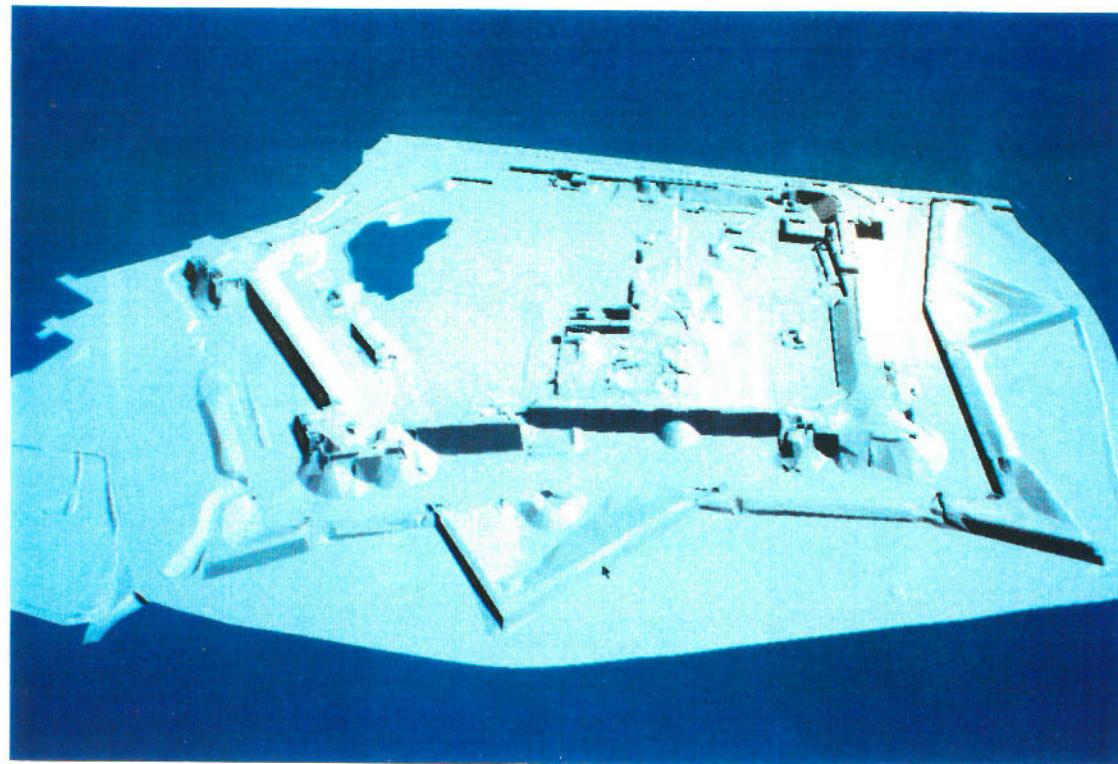
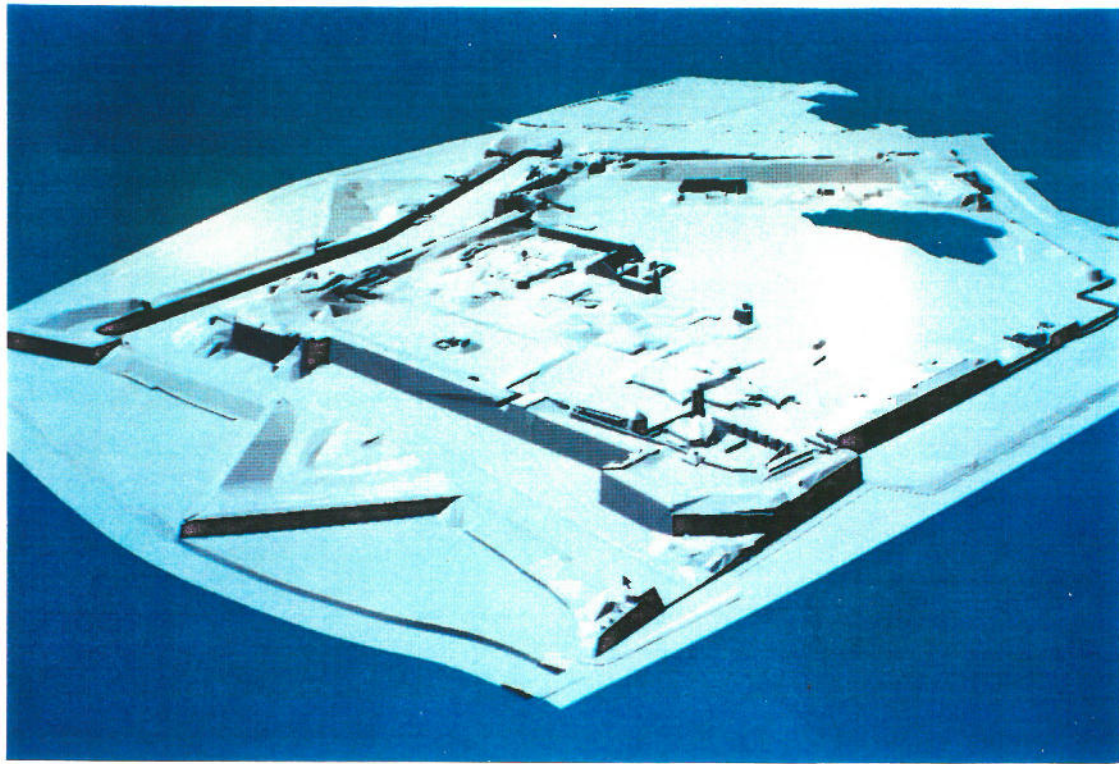
Aurora Martín i Ortega
Cap del Servei del Centre d'Inves-
tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona

PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES

PROPOSTA GENERAL

- 1.- Bloc d'Accés. Control. Sala explicativa del monument. Bar.
- 2.- Restes gregues i romanes. Visitables.
- 3.- Equipament per lleure i ús per investigadors. Serveis.
- 4.- Magatzems per manteniment i excavacions.
- 5.- Església de Sta. Maria. Auditori. Sala d'Actes
- 6.- Museu Arqueològic de la Ciutadella.
- 7.- Antic Fortí. Espai per exposicions temporals.
- 8.- Esplanada plurifuncional per actes culturals. S'adaptarà a les restes arqueològiques que puguin apareixer.
- 9.- Recuperació fossat.
- 10.- Pas de ronda muralla renaixentista i recuperació talud i escales. Visitable.

PERSPECTIVES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi ROSES

comarca ALT EMPORDÀ

plànol núm. **F-11** ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES **PERSPECTIVES**

expedient 2.45.02

planimetria de base GO3 (Girona)

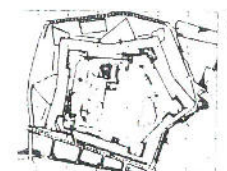
dibuixat Enric Blanch i Esquerrà

data JULIOL-1.993

equip redactor

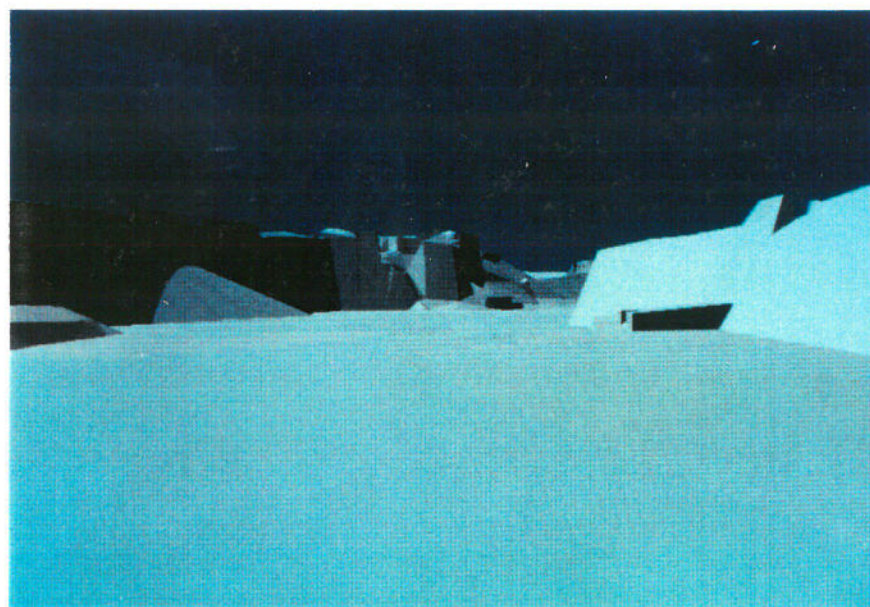
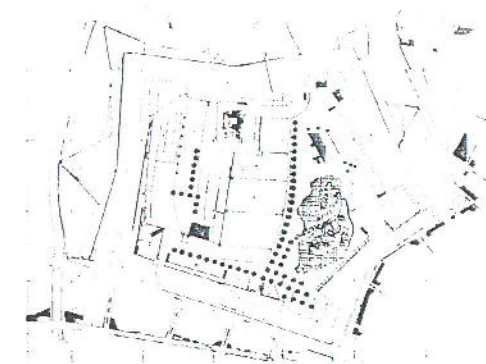
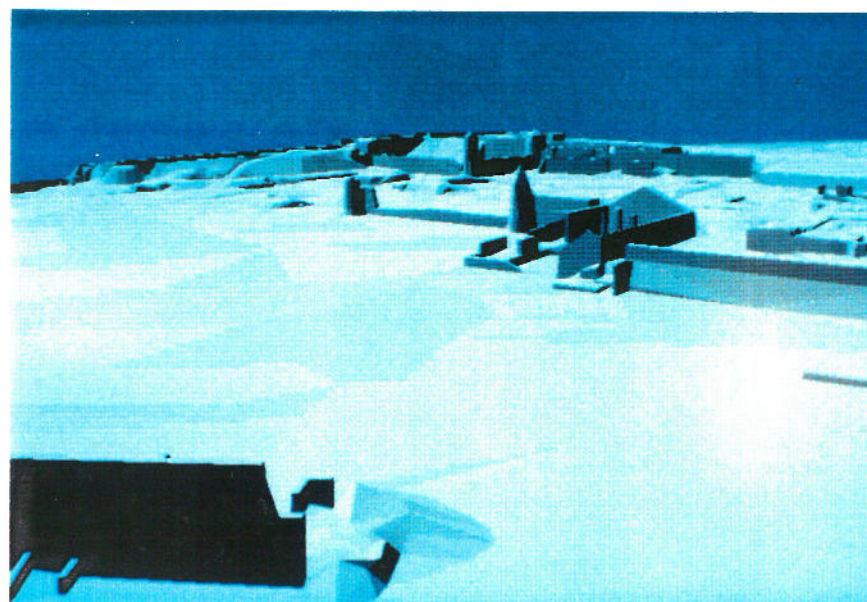
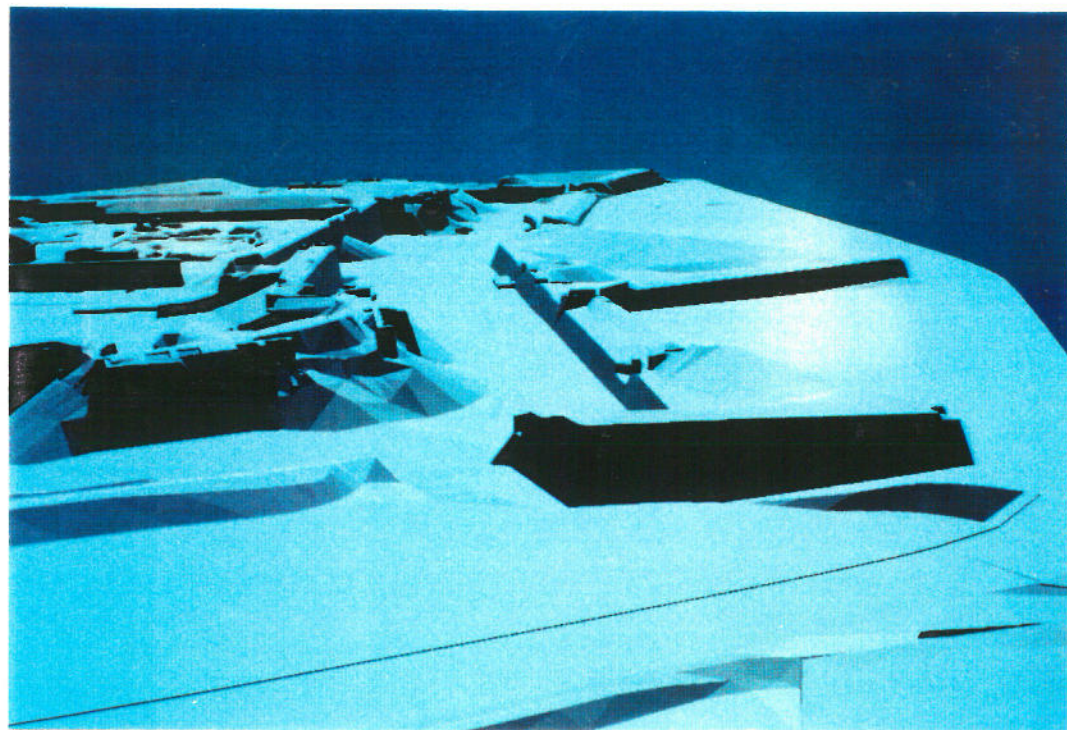
Ramón Castells i Llavanera
 Arquitecte, Cap de Secció d'Inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona



PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

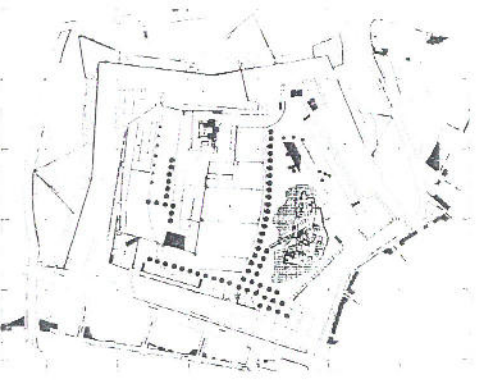
SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
 obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi ROSES
 comarca ALT EMPORDA
 plànol núm. F-12 ESTAT ACTUAL
 FOTOGRAFIES PERSPECTIVES
 expedient 2.45.02
 planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerrà
 data JULIOL-1.993
 equip redactor

Ramón Castells i Llavanera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona
 Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES



 **GENERALITAT DE CATALUNYA**
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL

 **DIPUTACIÓ DE GIRONA**
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS

 **AJUNTAMENT DE ROSES**

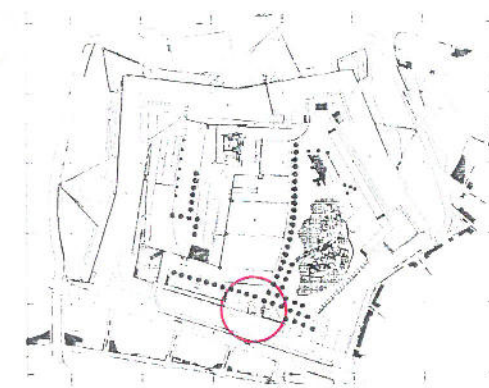
SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
 obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**
 municipi ROSES
 comarca ALT EMPORDA
 plànol núm. *F-1* ESTAT ACTUAL
 FOTOGRAFIES
 expedient 2.45.02
 planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerra
 data JULIOL-1.993
 equip redactor

Ramón Castells i Llaganera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona

 **PLA DIRECTOR**
CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi ROSES

comarca ALT EMPORDA

plànol núm. **F2** ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES

expedient 2.45.02

planimetria de base GO3 (Girona)

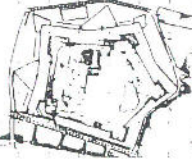
dibuixat Enric Blanch i Esquerra

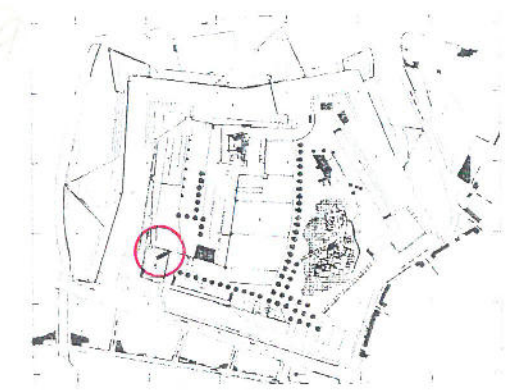
data JULIOL-1.993

equip redactor

Ramón Castells i Llavenera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Inves-
 tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi **ROSES**

comarca **ALT EMPORDA**

plànol num. **F3** ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES

expedient **2.45.02**

planimetria de base **GO3 (Girona)**

dibuixat **Enric Blanch i Esquerrà**

data **JULIOL-1.993**

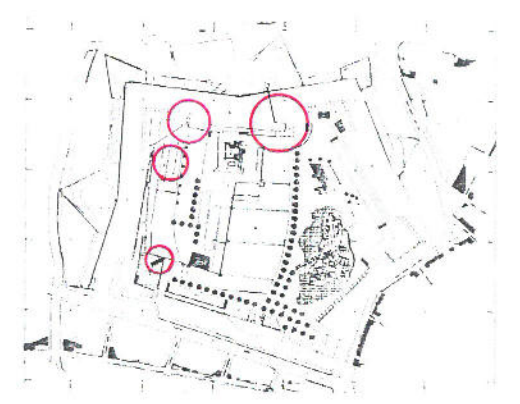
equip redactor

Ramón Castells i Llavenera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Inves-
 tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi **ROSES**

comarca **ALT EMPORDA**

plànol núm. **7-4** **ESTAT ACTUAL**

FOTOGRAFIES

expedient **2.45.02**

planimetria de base **GO3 (Girona)**

dibuixat **Enric Blanch i Esquerrà**

data **JULIOL-1.993**

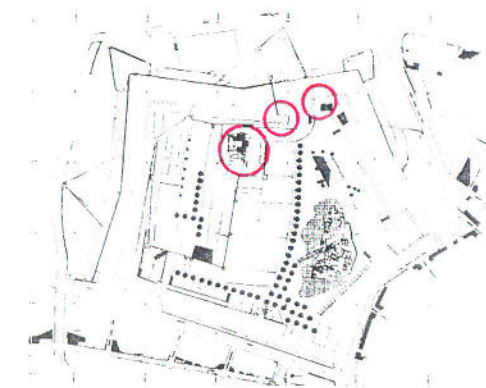
equip redactor

Ramón Castells i Llavanera
 Arquitecte, Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi ROSES

comarca ALT EMPORDA

plànol núm. 55 ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES

expedient 2.45.02

planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerra

data JULIOL-1.993

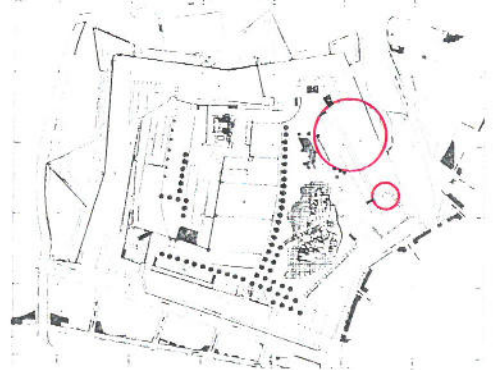
equip redactor

Ramón Castells i Llavenera
Arquitecte Cap de Secció d'inspecció
Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
Cap del Centre d'Inves-
tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES



 **GENERALITAT DE CATALUNYA**
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL

 **DIPUTACIÓ DE GIRONA**
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS

 **AJUNTAMENT DE ROSES**

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
 obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi **ROSES**

comarca **ALT EMPORDA**

plànol núm. **F-6** ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES

expedient **2.45.02**

planimetria de base **GO3 (Girona)**

dibuixat **Enric Blanch i Esquerrà**

data **JULIOL-1.993**

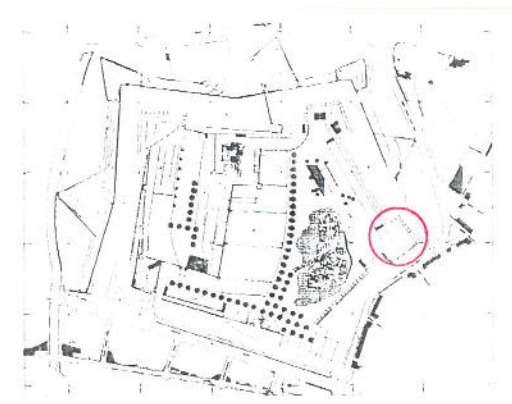
equip redactor

Ramón Castells i Llavenera
 Arquitecte, Cap de Secció d'inspecció
 tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Inves-
 tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona

 **PLA DIRECTOR**

CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
 obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**
 municipi ROSES
 comarca ALT EMPORDA
 plànol núm. **F-7** ESTAT ACTUAL
 FOTOGRAFIES
 expedient 2.45.02
 planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerra

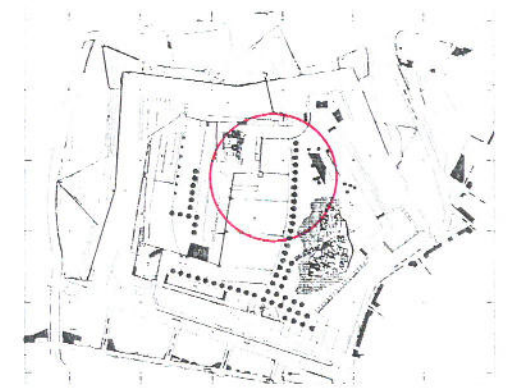
data JULIOL-1.993

equip redactor

Ramón Castells i Llaganera
 Arquitecte, Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Inves-
 tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi **ROSES**

comarca **ALT EMPORDA**

plànol núm. **F-8** ESTAT ACTUAL

FOTOGRAFIES

expedient **2.45.02**

planimetria de base **GO3 (Girona)**

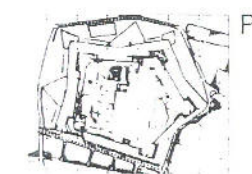
dibuixat **Enric Blanch i Esquerrà**

data **JULIOL-1.993**

equip redactor

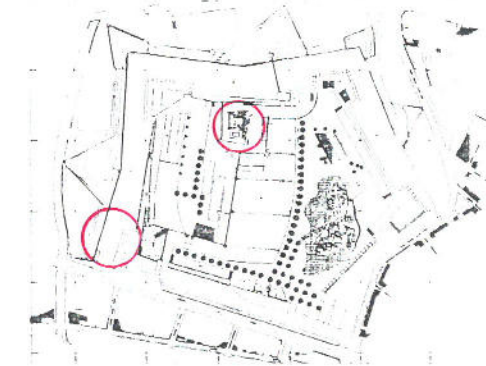
Ramón Castells i Llavonera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció
 Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona



PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES



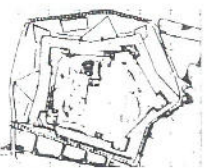

GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL

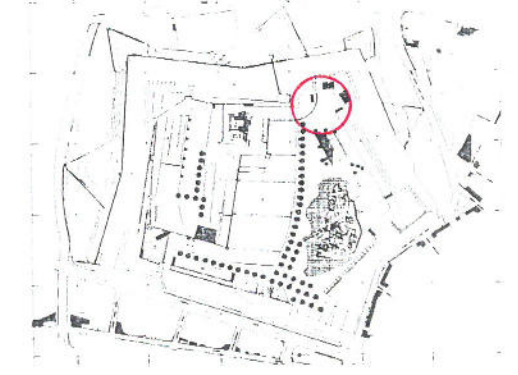
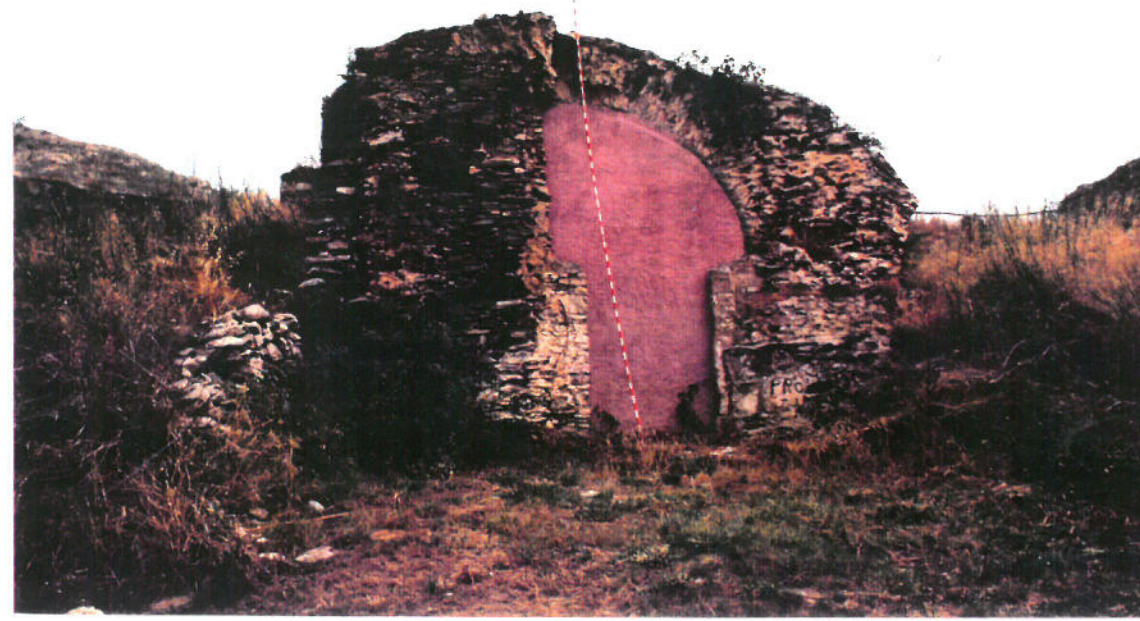

DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA
 obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**
 municipi ROSES
 comarca ALT EMPORDA
 plànol núm. **F-9** ESTAT ACTUAL
 FOTOGRAFIES
 expedient 2.45.02
 planimetria de base GO3 (Girona)

dibuixat Enric Blanch i Esquerrà
 data JULIOL-1.993
 equip redactor
 Ramon Castells i Llavenera
 Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció Tècnica de Cultura a Girona
 Aurora Martín i Ortega
 Cap del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR
CIUTADELLA DE ROSES




GENERALITAT DE CATALUNYA
 DEPARTAMENT DE CULTURA
 DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL


DIPUTACIÓ DE GIRONA
 SERVEI DE RESTAURACIÓ DE MONUMENTS


AJUNTAMENT DE ROSES

SERVEIS TERRITORIALS DE GIRONA

obra **PLA DIRECTOR DE LA CIUTADELLA DE ROSES**

municipi **ROSES**

comarca **ALT EMPORDA**

plànol núm. **F-10** **ESTAT ACTUAL**

FOTOGRAFIES

expedient **2.45.02**

planimetria de base **GO.3 (Girona)**

dibuixat **Enric Blanch i Esquerra**

data **JULIOL-1.993**

equip redactor

Ramón Castells i Llavenera

Arquitecte: Cap de Secció d'inspecció

Tècnica de Cultura a Girona

Aurora Martín i Ortega

Cap del Centre d'Inves-

tigacions Arqueològiques de Cultura a Girona


PLA DIRECTOR

CIUTADELLA DE ROSES

Bibliografia

AINAUD, J. (1965). La plaza fuerte de Rosas. *Revista de Gerona*, 31: 42-46. Gerona.

BADIA, J. (1978) . L'arquitectura medieval de l'Empordà, II-A . L'Alt Empordà. Girona.

BADIA, J. (1981) . L'arquitectura medieval de l'Empordà, II-B . L'Alt Empordà. Girona.

BOSCH-GIMPERA, P. (1921). Memòries dels treballs de 1915-1919. *Quaderns d'Estudi*, XIII, nº 46. Barcelona.

GURT, J. Circulación monetaria en Rhode (Rosas) durante el Imperio Romano. *Acta Numismática*, VII: 103-114. Barcelona.

MALUQUER DE MOTES, J. (1965). Rhode, Rosas, la ciudad más antigua de Cataluña. *Revista de Gerona*, 31: 17-22. Gerona.

MALUQUER DE MOTES, J. (1971). En torno a las fuentes griegas sobre el origen de Rhode. *Symposio de Colonizaciones* : 125-138. Barcelona.

MARTÍN, A. (1978). Notícia de la trobada d'un motlle per a fabricar terracotes , procedent de Roses. *Revista de Girona*, 85 :375-376. Girona.

MARTÍN, M.A./NIETO, F.J./NOLLA, J.Mª. (1979). *Excavaciones en la ciudadela de Roses (Campaña 1976-1977)*. Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques . Sèrie Monogràfica, 2. Girona.

MARTÍN, M. (1982) Aportacions de les excavacions de Roses a l'estudi del comerç massaliota a l'Alt Empordà en els segles IV-III a.C. *Cypsela* , IV: 113-122. Girona.

MARTÍN, M. (1987) Les colonitzacions i l'època ibèrica a l'Empordà. *Homenatge a Peila i Forgas*: 67-82. Girona.

NOLLA, J./ NIETO, F.J. (1980). La vil·la romana baix-imperial de la ciutadella de Roses. *Revista de Girona*, 93: 267-274. Girona.

NOLLA, J./ NIETO, F.J. (1982). Una factoria de salaó de peix a Roses. *Fonaments*, 3 : 187-200. Barcelona.

NOLLA, J./ CASAS, J. (1984). *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona.

OLIVA, M./ PALOL, P. (1952). Excavaciones en Rosas. *La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona, durante los años 1942 a 1948*: 134-145. Informes y Memorias de la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas , nº 27. Madrid.

OLIVA, M. (1964). Las excavaciones en la ciudadela de Rosas. *Noticiario Arqueológico Hispánico*, V. Cuadernos 1-3: 162-164. Madrid.

OLIVA, M. (1965). Historia de las excavaciones de Rosas. *Revista de Gerona*, 31: 67-78. Gerona.

OLIVA, M. (1972). Arquitectura románica ampurdanesa . Santa María de Roses (Gerona) (II). *Revista de Gerona*, 63 :14-34. Gerona.

PERICOT, L./OLIVA, M. (1946). Actividades de la Comisaría de Excavaciones de la provincia de Gerona. *A.I.E.G.*, vol. I. Girona.

PALOL, P. (1965). Rosas de la antigüedad a la Edad Media. *Revista de Gerona*, 31: 23-33. Gerona.

PLA, J. (1965). El emplazamiento de Rhode restablecido. *Revista de Gerona*, 31: 7-10. Gerona.

PERICOT, L. (1965). El destino de la antigua Rosas. *Revista de Gerona*, 31: 11-16. Gerona.

PUIG, A.Mª (1989). Roses als segles X i XI. *Revista "El Pedrís"* nº : 12-14. Figueres.

RIURÓ, F./CUFÍ, F. (1962). Prospecciones arqueológicas en Rosas (Gerona). *A.I.E.G.*, XV: 203-224. Girona.

RIURÓ, F. (1965). Situación actual de la ex-Ciudadela de Rosas en los aspectos legal y arqueológico. *Revista de Gerona*, 31: 47-57. Gerona.

RIURÓ, F. (1985). Diaris dels treballs realitzats dins la Ciutadella de Roses, per la Delegació Local de l'antic Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques en el període comprès entre Juliol de 1958 i Juliol de 1963. *Quaderns 1985 del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Homenatge al Dr. Josep Mª Corominas*, vol. II: 197-212. Banyoles.

SANMARTÍ, E. (1978). *La cerámica Campaniense de Emporion y Rhode*. Monografies Emporitanes IV. Toms I-II. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona.

